

ІЗ ОСТАННЬОГО ЗШИТКУ

1.

Я натомився від екзотики,
Від хитро-вигаданих слів,—
А на вербі срібляться котики
І став холодний посинів.

Нехай ти щастя не найшов того,—
Його весна несе струнка,
І держить свічку воску жовтого
Її мережана рука.

Іще осніженою лапою
Зіма на груди налягла,—
А свічка капає і капає
Над смутком білого села.

2.

Тріпоче сьбір, листям потемнілим
Здіймаючись у вохку височинь,—
І любо впасти на зелену тинь
Натрудженим і наболілим тілом.

Доми, давно порівняні до скринь,
Людські слова з їх розмахом не
[смілим..

Дай, серце, волю нетерплячим
[крилам,

Затріпочи, розвійся і полинь!
А серце—так: ти-ж—той листок
[Єдиний

На гілці всеземної деревини,
Ти-ж тільки частка, лінія одна!

Зумій же чуть, як переходять соки
Крізь дерево плодуче та високе,
Спізнай, яка у цілім глибина.

3.

Запахла осінь в'ялим тютюном
Та яблуками, та тонким туманом,
І свіжі айстри над піском рум'яним
Заріють за одчиненим вікном.

У травах коник, як зелений гном,
На скрипці грає. І пощо-ж весна
[нам,

Коли ми тихі та дозрілі станем,
І мудрість вкриє голову сріблом?

Бери сакви і рідний дім покинь,
І пий холодну, мовчазну глибіню
На взліссях, де медово спіють
[дині.

Учися чистоти і простоти
І, стоптуючи килим золотий,
Забудь про вежі темної гордині.

О. ЛАН

ОСІНЬ НА ЦУКРОВАРНІ

Сьогодні небо синє, синє—
Мороз уранці був.
Луна цокоче по долині—
Гудок загув.

Гудок загув!—Це нас додому
Пуска завод.
Шумливо в парку золотому
Розсипався народ.

Всі чорні. На руках, на лицях
Мазут.
Та сміх, як в хмарі біла птиця,
Тріпоче там і тут.

—Ми не стомились. Ми—батьорі.
Бо він скликає нас—
Завод—наш дідуган суворий—
За рік до себе раз.

Ех осінь—жовтнева сестрице!
Це ти приводиш нас з степів
Сюди, де радісно твориться
Життя грядущих днів.

ГР. КОЛЯДА

ЕВОЛЮЦІЯ МАШИН

Наробили ведмедів
сотнями!
тисячами!
— волохатих гевалів—машин!..
Потім,
кажуть,
вони рикали так,—
що довкола стогін і полах був!..
Волохаті ведмеді,
спочатку,
були товсті,

незграбні,—
а потім,
Культура та цивілізація
впливали на них так,—
що ведмідь став не ведмедем,
а був вже лисою кароокою,
а далі—ще більше:
з лиси—кішка!
з кішки—соловей?!
з солов'я—пісня!
з пісні—життя!

і
пішло,
таким чином,
обертання все далі й далі,
а волохатих ведмедів—забули...

Харків, 1923 р.

АНТ. ЛІСОВИЙ

ГРАНІТ ВВІЙШОВ У НАШІ М'ЯЗИ

Гудки і зойк автомобілів,—
нас привітав гарячий брук:
нас степ розлогий в місто вилляв
на боротьбу.

Від нас сховався синій обрій.
замісто обрію—граніт!
Вже пахощі не квітів,—горнів
ми будем пить.

Від плуга стали ми до горнів,
створили музику машин,
а в ній—зіллялись сміх і стогін
в чудовий ритм!

Граніт ввійшов у наші м'язи,
а серце—крицею на гнів!
Лиш ми питання всі розв'яжем
в мільйон голів!

С. БЕН

ТЕБЕ СПІВАЮ

Україно, тебе співаю!
Твоїм оселям, твоїм дворам:
Несу, мов яблуко рум'яне,
Нового кобзаря.

Пісні його пропахли кров'ю,
Пропахли димом всі його слова.
Нашелестіли села знову
І спогадів у серце і вина.

Немов крізь сон дорога давня
І пил і постріли в лице.
А рядом золоті тумани
І сонце золоте.

І знов душа моя весною
О краю мій, чарівно-молодий!
Цвіте і кличе за тобою:
Грядий, во ім'я наше вік новий!

* * *

Останнє жито на обніжках
Дожали люде і пішли.
І поле, мов дочитана сторінка,
Згорнуло золоті свої листи.

Згорнуло і лягло чекати
Нових пісень і слів нових.
О земле, сповнена надій і втрати,
Благослови-ж діждати їх!

* * *

Виходьте всі, там жовтень кличе
Червоні вольниці до лав!

А сонце котиться все нижче,
Під ноги стелеться сотням.

Під ноги стелеться дорога
Ще й кучерявиться чебрець...
І раптом ніччю, коло броду,
Зустріли ворога в лице.

Ну й випили-ж тоді винами!
Того вина, тієї слави
До віку не забудь.

Заскиглить чайкою десь мати
І буде сина виглядати
Та не весела-ж його путь!..

* * *

Забудьте мамо біль і сльози,
Осінній вітер замите сліди.
Немало нас лягло в дорозі
За волю бідноти.

Та ми вже скінчили до краю,
Загнали банди на великий шлях.

І ех, да яблучко рум'яне!
Що-ночі вже не котиться в гаях.

І не цвітуть в містах пожежі,
Не грають зорі на сполох.
О за кутки лісів ведмежі,
О села спалені Махном!

ВИПАДКОВА СМІЛИВІСТЬ

— Тобі доводилось бачити, як некрасиве лице раптом загорається якоюсь внутрішньою силою, якимсь сьйвом?..

— Огнем,—поправив Кельмер.

— Ну, огнем і стає прекрасне... Або запевний боягуза стає сміливий, відважний, або навпаки, уславнена хоробрістю людина лякається якоїсь дурниці, болонки, наприклад, або миші...

— Буває,—промимрив Кельмер.

Серьога лежав голічерва, закривши голову брилем од пекучих проміннів кримського сонця. Вони вдвох обрали для себе цей глухий закуток узбережжя, де можна було, шануючи суспільну пристойність, не надягати на себе різного ганчір'я.

— Я для власного вжитку навіть терміна вигадав: випадкові змінення. Наприклад: випадкова краса, або випадкова сміливість.

— А теорії тієї випадковости ти не вигадав?

— Ні, але причиною, певно, є якісь незнані ще фізіологічні процеси, чи там емоції... Чорт його знає!

Сонце присмажувало їхні голі тіла, а на пісок набігала незрима хвиля і, немов соромлячись голих парубків, бігла назад у море.

— А дурні коли-небудь бувають випадково розумними?—ехидно запитав Кельмер.

— Розумними... бувають, а от дотепними — ніколи,—одрізав Серьога і замуликав під носа свою улюблену співанку.

Кельмеру не хотілось говорити, але він не одмовився-б послуhati, щоб хоч трохи розвіяти нудоту пекучого кримського дня.

Серьога сопів і намагався закинути ногу на потилицю.

— Днів через чотири буду закидати ногу... на три сантиметри не доношу.

Ліг, але помовчав недовго.

— Теоретично я припускаю багато випадкових зміненень, але на собі перевірів лише випадкову красу та випадкову сміливість... Про перше не розкажу—однаково не повіриш, а про друге, коли хочеш...

— Просим, просим, товариш Серьога!..

Серьога ще раз нагадав нозі, що їй через чотири дні треба бути на потилиці, переклав бриля на праве вухо й почав:

«Місце дії—Правобережжя, час революції, рік другий. Я був тоді «співчуваючим», але разом з 90% населення не вірив, що в нас таки буде Радянська Влада»...

«Одного разу мені передають папірця: «Пропонується і т. д. негайно виїхати в м. К., інструкції та документи одержите в Повіт-наросвіті»...

«Щоб у мене була особлива охота кидати насичене місце в губер-ніяльному центрі, я-б не сказав, але наказа треба було виконувати».

«У повітнаросвіті мені пошепки сказали, що вчителі «гімназії» в К.—елемент ненадійний, наросвіта їм недовіряє і хоче між ними мати свою людину... Одним словом, на другий день я їхав у глухе поліське містечко, околиці якого уславилися найлютішим політичним бандитизмом.

«В школі мене зустріли холодно. Учителі, знаєш, все у вишива-них сорочках, а в квартирах «батько Тарас», рушниками обвішаний... Дух, я тобі скажу, такий, що хоч сокиру вішай...

— Ти без сентенцій, ближче до діла...

— Не перебивай... «Поселили мене у окремій кімнаті в школі, в учительському флігелі, мовляв, вільних помешкань не було. Пізніше я довідався, що помешкання були та мене, певно, боялись».

«Вночі якось моторошно було сидіти у великому неосвітленому двохповерховому будинкові бувшої гімназії одному. А кімната моя на другому поверху, вікнами у старий парк...

«Пішов би посидіти до когось з «колег», так куди тобі!.. Не встигне сонце зайти, як вже вікониці на гак, двері на двохпудові засови і сплять як хаврахи зимою...

«Освітлення—каганець. Одним словом «обстановочка» довела мене до того, що кинув я вірші писати й давай романа наярювати...

«А діло було в-осени, діти до школи не ходили. Пробував з учи-телями розмовляти—нічого не виходить. Зпочатку не розумів в чім справа, та випадково почув розмову двох учителів:—«Ви з ним обереж-ніш, він ко-му-ніст, мені в наросвіті казали»...—«Та невже?»—«Так його й послано сюди, щоб про нас розвідав»...—«Та він же українець... і вірші пише»...

«Була тоді така, гадка, що українець не може бути комуністом і в це, як у догму, вірили всі патріотичні кооператори, учителі та авто-кефальні попи».

«Тепер я розумів, чому мене жахаються, як чорт ладану, індивіди у вишиваних сорочках».

«Хоча я тоді і не був у партії, але доводити, що я, мовляв, не партієць я не хотів та й не варт було—однаково не повірили-б».

«Навколо містечка в лісах шугали банди, сидіти партійцю в міс-течку не можна було, а коли хто й заскакував «порожнем», то з фаль-шивкою в кешені на всякий випадок, а більше з кооперативними мандатами».

«Ну й часи були! Я обміркував своє плачевне положення і на всякий випадок готував шляхи відступу. Вікно моєї кімнати виходило в старий парк і я придумав: купив довгого міцного мотузка, примо-цював до ліжка одним кінцем і всього його згорнутого підсунув під сінник. Планував так: коли почнуть ламати двері, спушись у парк по верьовці, а там тільки й бачили!...

«Одного разу умиваюсь коло Ганку, а завшколою, такий старий пацюк з гімназіяльних учителів, підійшов та й каже:—«Ви, колего,

поїхали-б до міста, вам, як комуністу, тут небезпечно... Отаман Підлужний цю ніч у містечку був... про вас питав»...—«Гаразд, кажу,— нехай собі»... І милю з особливою експресією обличчя... Плювають, мовляв. А серце моє вистукує, мов підрядилось до ста п'ятидесяти на хвилю догнати».

«Я, знаєш, не з дуже хоробрих... Нерви, той»...

— Охоче вірю, доказів не треба,—вставив Кельмер.

— Ну й вірь, плювають мені на твою віру... і Сьєрга смачно плюнув через губу.

«Першою думкою було втікти, а згодом перейначив. Сміятись будуть»...

«Днів два нічого не було чути і я заспокоївся. Раз по обіді лежу в себе в кімнаті, коли це той пацюк учитель у двері:—«Дозвольте зайти». Увійшов, погладив миршаву борідку:—«Колего, я мушу вас попередити... Отаман Маховий у містечку»... І таким, знаєш, голоском, і з такою, знаєш, усмішечкою, що я, як із цепу зірвався:—«Ну й плювать! Вас Маховий послав, чи що»? Це вже, щоб налякати, але хто більш боявся в ту мить, не відомо»...

— Та, певно-ж ти,—вставив знову Кельмер.

— Не завважай... вчитель мій зблід, руки й ноги затряслися:—«Що ви, колего? я старий революціонер»!.. і заплакав. Попоморочився я доки випровадив.

«Увечері пробував, чи міцно верьовка прив'язана до ліжка, додав де-кілька вузлів, щоб легше було спускатись і, завісивши вікно, сів писати листи»...

— На чорта?—не стерпів Кельмер.

— А я й сам не знаю. Це мабуть так само, як людина, утопаючи з кораблем, кидає у море пляшку з листом. Нехай, мовляв, люди знають, що втоп благополучно!

«Одним солвом сів і пишу. Коли чую хтось мацає за клямку моїх дверей. Потім тихенько стукає... Ну, думаю, знову пацюка чорти принесли»...

«Одмикаю двері,—якийсь незнайомий чоловічок.—«Я вам, пане Х., не завважаю»? До кімнати увійшов інтелігент, яких багато в глухих містечках. Люстриновий піджачок, вишита сорочка з традиційною стьожкою замість краватки. Так одягаються містечкові кооператори, учителі та дячки.

— «Прошу сідати, товаришу, я до ваших послуг».

— «Дякую, пане». Він уперто не казав «товариш» і я це одразу помітив.

«Сідає він коло столу, витягає з кешені «ногана» і кладе коло себе. У мене душа подвоїлась (по числу п'ять), серце зупинилось, мовляв, однаково на хвилю раніше чи пізніше, яка різниця?».

— «Я, пане, отаман Підлужний».—В голові промайнуло одне слово, як блискавка... «амба»...

«Запевняю тебе, що ні дитинства, ні татка з мамкою я в ту мить не згадав. В уяві моїй крутилася верьовка, прив'язана до ліжка зав'язувалася тисяччю вузлів і петель. Даремно я на неї витратив три фунти соли:

— «Ви, пане Х., письменник, я читав ваші вірші в журналах. Так от я хочу, щоб ви проглянули оце»... Він подав мені грубий зшиток дрібно списаний олівцем.

«Серце несміливо почало стукати, а мій мозок жваво шукав виходів».

— «Ви залиште, я прочитаю...

— «Ні, ви зараз прочитайте і скажіть свою думку...

«Я вважав зайвим сперечатись,—семизарядний доказ був на боці мого клієнта.

«Зараз не пам'ятаю я вже тих віршів, знаю тільки, що дісталось там» «жидам», і «москалям», і «запроданцям», і «зрадникам». Апелювалось і до «батька Тараса», і до «нені України». Читав я ті вірші довго і старанно, як ні до того, ні після того нічиїх віршів не читав.

«Коли я дочитав до кінця, мозок мій запрацював над «формулою переходу».

— «Безперечний талант! Але вам слід працювати над собою, шліфувати свій самоцвіт, тоді він буде сяяти всіма барвами веселки... азагалом—хороші вірші!

— «А ви з усім тим, що там написано, погоджуєтесь?—Я помітив ледви помітну всмішку на кінчиках губів.

«Я відчув у цьому запитанні гостру образу. Він, цей бандит знущався наді мною! У мене виросла уперта твердість людини вищої раси, що ні на крок не поступиться своєю гідністю.

— «Ні, я ні з чим написаним не погоджуюсь. Я говорю про техніку віршу, а не про зміст!

— Що-до техніки твердості у вищої раси не вистачило?—Єхидно запитав Кельмер.

— Ну, збрехав, і ти-б збрехав... Огризнувся Серьога.

«Встав мій гість, взяв «ногана» та й каже:

— «Ну, звичайно, ви-ж ко-му-ніст?...

«Коли раніш жах був розвіяний читанням віршів, то тут я несподівано відчув сміливість. Ех, хороше бути сміливим!.. Дивлячись йому у вічі, я одрубав:—«Так, я давно комуніст!»...

«Він зробив крок до мене. Я стояв, як кам'яний.

— «До побачення»—стиснув він мені руку.—Перша людина сказала мені у вічі, що він комуніст.

«Я чув, як він ішов по сходах і палив сірники. Моя випадкова сміливість випаровувалася зі швидкістю етеру і я не знав, до чого братись, чи до верьовки, прив'язаної до ліжка, чи до дверей, щоб забарикадувати їх. Мене схопила млявість і я відчув величезне знесилля. Ледви замкнув двері, погасив каганця і впав на ліжку, не роздягаючись, і заснув.

«Чи довго спав, не знаю. Проснувся раптом. Далекі постріли лунали з боку залізничної станції. Сон вилетів з голови і мене охопив невимовний жах. Тікати, негайно тікати!

«На дворі сіріло, коли я з клунком вийшов на подвір'я школи. Швиденько переліз паркана, щоб не йти вулицею і подався порубаним лісом до станції.

«Станція од містечка в п'яти верстах, але мені ті п'ять верст здалися за півверсти. Зупинився коло стрілки, щоб перевести дух. Тиша

навколо, лише за поворотом чмихав паротяг. «Певно маневровий»,— подумав я і повернувся йти до станції.

«Раптом клання затворів:—«Стій».—Я зупинився. З-за куців вийшло два дозерці-червоноармійці.

«Довго розпитували, оглядали документи, мацали мого клунка, кешені. Все гаразд.

— «Ходімте з нами!»—Пішли за поворот, де зупинився панцерний потяг.

«Та-ж процедура перевірки документів та мого клунка. Коли-ж переконались, що я не бандит, а цілком порядна людина...

— Вони жорстоко помилялись.

— Будь ласка, Кельмер, без дотепів, вони мені набридли!

«Я довідався, що цієї ночі бандит Маховий напав на станцію, забив трьох агентів Ч. К., а службовці розбіглись.

«Я пройшов на станцію. Каса була розбита. Телеграф так само. В залі III класи розкидано квитки. Бандити порались не одну годину.

— «А де-ж забиті?

— «А вони в кінці перону».

— Я пішов туди й побачив трьох замордованих людей. Обличчя їх були суцільною кривавою масою, ноги без чобіт... Але що це?.. На одному я побачив знайомий люстриновий піджачок і вишиту сорочку з стьожкою...

М. ЙОГАНСЕН

ВЕРЕСЕНЬ

Вересня день—мов меч
Нагостреній сонцем осени.
Вересня вольний вечір
Жовтневі налагодив кросна.

В океані осіннім злились
Дерев і варстатів ради.
В ліщину, в листя, в ліс
Просякає радянська влада.

Налились нестемним вином
І танцюють в узліссях клени
Без кінця і без краю шляхом
Впливає вогненний Ленін.

ВАСИЛЬ РОЛЕНКО

ПІСЕНЬКА ПРО ПЕДДІ

...And all the day they hunted,
And nothing could they find...

Їх було три мисливці—
Хто не чув про них пісень?
І втрюх всі полювати
Пішли в Патріків день.
Джон-Буль і Мак з ним разом,
А третій Педді-пень:
Веселі три мисливці—
Хто-ж не чув про них пісень?
І день весь полювали,
Нічого не знайшли,
Хіба щодного зайця—
Та й геть собі пішли.
Джон-Буль каже:—Завць;
Мак, той мовить:—Ні;
А Педді:—Це телятко,
Корова-ж десь у лані.
І ніч всю полювали,
Нічого не знайшли,
Лиш їжака у куцику,
Та й далі геть пішли.
—Їжак,—Джон-Буль каже;
Мак—той каже:—Ні;
А Педді:—Ач, як голки
Натикано в стерні!
Бідний, зглузований Педді,
Для вулиці—нечутливий пень,
Грубої бульварної комедії
До болю трагична мішень!
На острові буйно-смарагдовім,
У власній країні—раб,—
Коли-ж безтурботно й радісно
Ти хижі розчавиш лаби?

Я слухаю брудно-нахабних,
Безглуздих, гидких глузувань
Й чекаю з тобою так жадібно
Инакших, нових полювань,
Коли весь світ почує
Нових дзвінких пісень
Про те, як три мисливці
Зійшлись в урочистий день.
І день весь полювали,
І дзвінко ріг гукав,
Аж зирк—в полях спіткали
Із криці їжака.
—Їжак,—Джон-Буль каже,
Мак—з сумнівом:—Ні;
А Педді:—Стережися,
Бо раб страшний в борні!
І ніч всю полювали
[Гуділа осока]
І бачили зі Сходу,
Мов зорю,—світляка.
—Світляк,—Джон-Буль каже,
Мак з призирством:—Ні!
А Педді:—Це зелений
Мій край—почервонів!
Й тривало полювання
Під танок безтурботних куль
Й котився у провалля
Знесилений Джон-Буль.
— Скувать!—скиглив у розпуці,
А Мак:—Не кат я, ні!
А Педді:—Вже закутим
Не бути більш мені!

Минає смарагдовий беріг,
Останні абриси хова...
—Педді, я ще повернуся—
Будемо товаришувать!

В Ірландському морі, 1924.

Пояснення до «Пісеньки про Педді»: така пісенька вулична справді існує і досить розповсюджена в Англії. «Педді»—так глузливо називають ірландців. Патріків день—це день патрона Ірландії св. Патрика (Сент-Патрікс Дей). Джон-Буль—це, звичайно, англієць; Мак—це шотландець, скептик, але безумовно слухняне знаряддя для Джон-Буля. Смарагдовий остров—так називають Ірландію самі ірландці. В. Р.

ХЛІБОРОБ

Я є мужик,—
Пролог—не епілог.

Іван Франко.

1.

Я—хлібороб і я сію.
Я—не засіб, а ціль,
В серце піль
Своє сім'я я сію.

2.

О, нас багато, багато
І всі—один,
У великій сім'ї
На полі своїм.

3.

Я—хлібороб. І мої мрії
Снують круг долі всього світу.
Мене турбує спека літа,
Град, і інший шал стихії.

4.

Відколосились ми від світу,
Відійшли,
В своїх селах, як в печерях,
Залигли.
Життя відгомін далекий
Ледви чути,
Б'ють міста у наше серце,—
Чи-ж проб'ють?
В нас воли—не експрес—
Наш повільний прогрес,—
В нас воли...

5.

Я—хлібороб. І мої мрії
Снують круг долі всього світу.
Мене турбує спека літа,
І град, і інший шал стихії,
Що утрудняє людству жити.
Прийдуть часи святії,
Часи святії, коли всі будуть ситі.

6.

Невже молитися до бога,
Кропить поля з полами,
І ждати милости від нього,
І бути з його рабами?—
Так не дитина-ж я!
Я маю розум,
І я розбив куміри,
І моє серце просвітліле
Благать нікого більш не може,
Тим більш тебе, химерний боже!

7

Я—хлібороб і я сію,
Я—не засіб, а ціль.
В серце піль
Своє сім'я я сію. [тонні,
І поллють з хмари дощі срібно
І посиплеться з сонця проміння
І почне, [гучне,
І почне
Многотонне,
Многодзвонне
Наливатися ясне
Перегонно,
Перегонно.

НА СТАНЦІЇ

За десять кроків усе поринало в чорну глибину. Сторож на лінії, Григорій, як не придивлявся, як не жмури́в око: нічого не було видно, навіть вагони, що стояли біля депо, і ті кудись пропали. Станція розляглася високим бугром серед степу. До маленького повітового міста було 10 верст, навколо степ, та ще близько село.

А треба вартувати добре.

Григорій прислухався. Не чути нічого, тільки торохтять цупкі стебла трав об рейки та йде полохливий згук туди, аж за семафор.

Недавно, з місяць тому обікрали вагони, дрімати не можна.

Ніч затулила вогні, накинула прозорої сажі на все і заснула, і Григорія хилить... Так стоїть, стоїть, поставить гвинтовку і закуняє. Замерещиться щось, прокинеться, обдивиться біля себе, нагострить вухо...

Тихо. Хмари попритулялися міцно одна до другої, хоч-би одній зірці дали глянути сюди..

— Хіба зайти в будку!— Подумав.— Та й закурю, мабуть, там!

Поверну́в, пройшов через одну лінію. Під ногами зашарудів пісок, дмухнув боязко морською вохкістю. Пролетіла якась птиця, шарпнула і зникла в темряві.

В будці було світло. На лаві сиділо два дядьки. Один схилився і дрімав, а другий обіперся об телефон і щось читав, сонно бігаючи стомленими очима по папері...

— А, це ти, Григорій!— Посунувся і дав йому біля себе місце.— Нічка, брате, на славу вдалася, скажу тобі. Теплинь! Мабуть, дощ буде.

— Де там гарна... Замазало все, так що й перед очима не побачиш. Та ще й наче хтось нарочито взяв та й замазав очі медом. Так солодко, а вії стуляються, стуляються. Не втерпиш: поставиш біля себе дрючка й куняєш. Нахилишся раз, другий, а потім почне вздріватися. Прокинешся, походиш... Скверна, братішка, служба...

Григорій одірвав паперу, насипав дрібненької махорки і з смаком затагнувся.

— А як твоя жінка?

— Та!— неохоче махнув рукою.

— Ти розкажи, що там трапилося, бо вже пройшло, мабуть, місяць, а я нічого й досі дотепно не знаю.

Григорій любив розказувати своє горе... Впевнившись, що той не глузує з нього, він усівся на лаві й почав:

«Ну, слухай! Ти знаєш мене здавна: я такий чоловік—пить, не п'ю; на службі ні в чому поганому не замішаний. Вдача моя така: як

зо мною по-людськи, то й я нічого. От, мене лиха година одного разу й загнала випити.

Пішли ми на село цілим табором.

Там випили по шклянці. А хлопцям мало,—всі молоді, здорові,— кричать та й кричать: дайош і край!

Мені не хочеться пити. А хазяїнові, тому старому відьмакові, хочеться більше заробити. Все запрошує та наливає.

Я присунувся ближче до хлопців. І на вухо пошепки:

— Давайте,—кажу,—налякаємо цього діда, цю сатану кислооку.

Згодилися. Один п'янюга, Хведір, все одмахувався: як так, каже, я вам зробив рекомендацію, а ви підіймаєте чорт-зна-що; ніколи каже не піду з сторожом,—найпаскудніший народ.

Я не послухав. Устав із-за столу.

— Ти!—говорю.—Кислоокій чорте, заарештований. Ми з чека боремося з самогоненієм.

Дід злякався: нижча губа одвисла й зморщилася, як у старій кобили, а борода труситься; а сам шепоче таке, що й не розбереш.

Сильно злякався. Нарешті:

— Помилуйте, старого! Це не я, а моя донька!

— В тебе є й донька!—grimнули всі разом.—А ну її сюди! Що воно за краля!

Багато з нас були тут уперше.

А старший шепоче:

— Вона, вона, діти, гонить самогон. Я вже радив: кинь, кажу, роби що друге, так ні, не хоче!

Я подивився на нього. Як побачив, що плаче, жалко стало. Хотілося втішити діда.

— Нічого, старина, ми тебе не займемо!

Тільки говорив, коли входить вона сама. Як побачив, так і затьохало в грудях. Очі в неї, як дві тернинки: чорні, аж горять, а на щоках:—плями червоні.

Вона теж видно злякалась, бо все на виду міниться: то почервоніє, як грушевий лист в-осени, то пожовкне, тільки губи горять.

Ввійшла й до мене зараз:

— Ви кажете, що агент по борбі з самогонкою?

Я сам не свій: вразила бистро, язик затягся кудись аж під печінки.

— Я, я!—насилу вимовив.

— Так чого-ж ви дивитесь? Забирайте мене на станцію. Арештовуюте... А ви чого, батю, витріщилися, як баран на аптеку, ідіть з цієї хати... ви всі вийдіть у ту он хату. Товариш агент допит зніматиме.

— Це як раз улопався!—думаю, бо знав, що не я з неї писатиму протокола, а вона з мене.

Так і було. Як тільки спорожніла кімната, вона в'пялася в мене своїми циганськими очима. Ніколи таке зо мною й не бувало, як тоді: наче хто ножем розрізав груди й вийняв серце, і після того тільки щемить на тім місці. По шкурі сироти понабігали, наче хто пшона під неї насипав. Погано. Вночі один стоїш біля вагонів і ніякого чорта не боїмся, а тут і світло, і в кімнаті перед тобою баба, а охляв, наче побитий.

— Так ви прийшли розорити мене!

Я мовчу, чую тільки, як крига лягла біля серця, та ще зробилося холодніше.

— Чого ви мовчите? Чи може ви брешете?

А я доти був не дуже ласий до дівчат і не любив з ними гаяти часу. А тут хочеться слухати й слухати. Голос, знаєш, такий солоденький. А в очі така туга, що ніякими словами не перекажеш, аж за нутро хватає. Ну, думаю, це вона на вудочку берють,—не піддамся.

— Ні, я справжній агент! Може налякав, так моя служба така! Вас я арештовую!

Ввійшов у ролю, а до того ще й оп'янів. Чомусь здалося, що я мав револьвер,—хотів його витягти. Пощупав і біля пояса, і в кешені,—немає. Тоді тільки згадав, що я його не мав ніколи. Соромно стало, бо вона помітила, що я робив.

Завмер,—не говорю ні слова, злий став до безкраю. На її губах—єхидна посмішка: на, мовляв, з'їж дулю.

Так і хочеться їй дати в саму морду.

Стримую себе. А вона, як кинеться мені на груди, як заверещить:

— Ой, помилуйте, ніколи більше не буду.

— Батьку, неси сюди димку! Вип'єм. Потім, як зареочеться, як заллється за здоров'є цієї тюті—і показує на мене пальцем.

Регіт. Сміх. Той Хведір, що перелякався, хоч переполох виливай, тепер сміється теж. Одному мені не по собі. Коли повсідалися, я встав шукати шапки,—нема ніде. До неї, питаю,—а вона облизується після закуски, та язика мені показує.

— Не шукайте, товаришу агенте, я заховала!

Сів знову, насупився. Дивимося один на другого, як середа на п'ятницю. Пішли балачки, я один тільки осторонь сиджу та мовчу.

Не счувся, як хлопці вже встають, дякують і рушають додому.

Вона до мене:

— Ви не розсердилися? Не треба, бо я так налякалася, що й досі не прийду до пам'яті. А я вас не образила. Пийте!

Я відмовляюся, бо й так перед очима метелики літають.

— Григоріє, пий та ходімо, бо вже за північ!

Випив, встав і захитався.

— Зоставайтеся у мене! Я вам постелю тут на лаві. А то ви не доберетесь додому.

Саме тоді була весна. Садки тільки що почали цвісти, дороги були сухі, але по рівчаках стояла ще дощова вода. Звичайно такий непривичний, як я, аби забрався в рівчак, то купався - б там до ранку.

— Ну, куди вже тобі йти. Зоставайся тут!—бачучи, як я оп'янів, кажуть мені хлопці, моргаючи на неї.

Зостався.

Вона справді постелила, ще й накрила простирадлом, як удома. Сіла, торкає раменом і розпитує, де я служу, за яку платню.

Як я сказав, що служу сторожом на лінії, вона аж засміялася і більше нічого не розпитувала: пішла спати. За стіною вона шепотілася про щось з батьком.

Потім погасили лампу й я заснув»...

Григорий подивився у вузеньке вікно і, захоплений спогадами, думав. Задзюрчав телефон, стрілочники кинулись і вискочили до стрілки. Залізо брязкотіло й рейками котився чугунний шелест.

— Восьмий! На першу путь!

Здалеку наближалися очі паротягу й донсилось шкварчання підшипників. Цокотіли ближче й ближче об гайки колеса. Потім промайнув стрункий, високий паротяг, облитий паром, трохи захекався і, проїхавши, став біля станції. Від будки йшов золотенький тремтливий світ і догонив лихтаря, що майнув червоним оком на останньому вагоні.

Чергові йшли назад, до будки.

— Ну далі говори! От баба!

Григорий скосився вовком і зле викинув:

«Чорт, а не баба! Далі? І далі-ж так. Прокинувся вранці, вдівся. Мене вже кличуть снідати. На похміллі, в роті погано...

Пішов, поздоровкався.

В кімнаті чисто, прибрано.

Батько її сідає за стіл, надувся, як чиряк, хреститься й на мене позирає з-під лоба. А я тут у нас і забув як то хреститися. Сідаю й зараз шамать.

Старий до мене:

— Ви-б може перехрестилися. Без бога—ні до порога.

— Я, діду, без бога.

Він похнюпився і ні разу після того не подивився на мене.

А вона запрошує:

— Беріть пирожків, намазуйте маслом... Я вже й до церкви сходила й за вас помолилася.

Зніяковів трохи,—соромно стало за вчорашнє. Такі гарні люди, а я так з ними. Поглядаю на неї скоса, щоб вона і не помітила. Удіта вона по святковому й не так, як одягаються на селі, а скоріше на панський манер. Іще красивіша зробилася, ніж учора: зачісана, припудрена, як на бал.

— Я не знаю, як вас зовуть, хоч вже й знайомі, мене Шурою. Я колись училася в гімназії, а мій батя був податний інспектор.

Тоді аж я почув, що попав не в свої сани! Оцей миршавий дідок з панського кодла, а я його узивав кислооким чортом.

Зайорзав я на стільці й мовчу, бо думаю, як ляпну, а воно буде напевно не на місці.

Старий пішов у другу кімнату, а Шура все гомонить. Я думав, що вона мене вподобала... далі сам почувеш.

А я закохався, закохався так, як чорт у стару грушу...

Ну час і додому йти. Вона прохає:

— Ви-ж заходьте!—а як вийшли у двір, а мені треба було йти садком, вона показує на дзиглика, біля яблоні:

— Отут, як сонце зайде, буду вас виглядати.

Пішов додому. Ранок свіжий, гарний. І куди не повернусь,—скрізь бачу Шурчини очі; і роса мехтить, як вони. Розтібнув коміра й йти не хочиться додому.

А як прийшов на станцію, зараз до Хведора.

— Хто?—кажу,—ота самогонщиця?

Хведір мазнув язиком губи, аж мені в середині стало гірко.

— Що не одв'яжешся? То, брат, з благородних.

— А чого-ж вона самогонку гонить?

— Час такий, благородним треба чимсь заробляти. Хто був усім, той став нічим. Тільки бережись, а то вона виведе тебе в люди!

Доскіпувавсь, допитувавсь в нього, чому саме,—так і не сказав.

А я, бідолага, як унадився—кожну ніч там пропадаю, ще не посиніло на дворі, а я вже там.

Ну, проваландався так, мабуть, з місяць, а потім задумав одружитися. Тільки самогон шкодить.

— Шуро!—хажу.—Покинь його гонити! Хіба гарно дивитися, як обригають тобі всю долівку.

— Та я вже покинула!—і ну мене цілувати, як вогнем обпікає.

А я навпростець до мети.

— Шуро! Давай поберемося!

Вона засмутилася.

— Ох, не хотіла я шлюбу так рано-бо, та люблю брати тебе дуже. Тільки мій папаша чоловік боговірний, та й сама я не шлюха й не безбожниця—даю тобі згоду на шлюб, коли повінчаєшся.

Почухав за вухом,—хлопці сміятимуться. А що мені робити? Повінчаємося. Нехай піп справить комедію зайвий раз.

— Згода!

Повернувся пізно додому. Як виходив з села,—півні проспівали і Волосожар підліз високо.

Порішили за вечерею так: справити весілля другої неділі.

Так і зробили. Соромно було після того ходити на лекції. Ніколи раніш не пропускав, а то, щоб не дивитися в очі, перестав ходити.

А після мого одружіння обкрадають й обкрадають вагони все частіше й частіше.

Я того й не помічав, що вона випитує в мене.

А одного разу, ото саме тоді, як підстрелили одного нальотчика, так мені Шурочка завдала жару:

— Як вам не соромно людей убивати! Де ваша совість, де ваш бог?

Одне слово, сказала жінка. Глянув я на неї тоді: справжня зміюка, аж шипить. Що робити? Кажу:

— Покину я сторожувати?

— Кидати не треба, з чого-ж ти будеш жити. Людей не треба убивати.

— А як доведеться... Я-ж охораняю державне майно.

Почала моя жінка плакати:

— Як би знала ніколи-б не виходила за душогубця.

Не стерпів, вискочив з хати. А як охолонув, почав міркувати:

— Якби, думаю, не хотіла, щоб убивав, то настояла, щоб покинув службу, найшов би що робити. А то хось не ладне.

Надвечір нагодився Микола. Хвалюсь йому. Все говорю, всю душу розкриваю. Він слухав, а потім:

— Знаєш, Григоріє, твоя жінка в компанії з тими нальотчиками. Вона-ж випитувала в тебе. Постеж за нею!

Залишився сам. Невже правда? А треба прислідити. Я пригадав, що в Шурки є залізна шухлядка в скрині (як я раніше не догадався подивитися), а жінка мені забороняла лазити до її скрині і ключі в неї.

... Проходить кілька днів. Підходить моя черга вартувати;—Я до Миколи, щоб він за мене постояв. Той згодився.

А я вийшов з хати, попрощався з жінкою, але до вагонів не пішов, а став за деревом у садку.

— Не може-ж бути, щоб вона була сама. Їх мабуть ціла шайка!

Коли так і є. Йде мужчина, тихенько насвистує. Вона, як зачула його кроки, вибігла назустріч і повела його в хату.

Я бігом до вікна, притулююся до скла й слухаю. А та хатка, де я живу, невеличка: дві маленьких кімнати з кухнею. Вони сіли вдвох на моему ліжкуві, я бачив, на моє щастя не зовсім заснуто було занавіску. Дивився недовго, бо Шурка встала й затягла занавіску.

— Жорж!—обзивається до того мужчины, стоячи біля вікна, так, що й я почув.—Ходімо посидимо на піддашках. Мого йолопа не буде цілу ніч.

Я затремтів, ледви не вскочив у кімнату та не дав їй в зуби. Та подумайте: це-ж було кожної ночі, як мене не було вдома, кожної ночі отой босяк спав, сидів з моєю жінкою. Обдурювали мене!

... Я, як почув, що вони підуть сидіти туди, сам у ту-ж мить, біля стінки, та під піддашки. А у мене під піддашками в дверці, раніш хтось курей заганяв туди. Заліз. Там воняє, смердить, ми сидіти погано. Коли це йдуть вони: дошки повгиналися, заскрипіли. Я стримую себе, щоб не кахикнути, не чхнути.

Жорж розпитує про вагони і каже:

— Ще раз полататься, а тоді можна й переїхати. Заживемо з тобою, Шурочка, як птиці небесні!

Далі—поцілунки... А потім—на дворі обридло сидіти, пішли в хату. Заснули засов.

Я виліз. Не знаю як приступити до діла,—зв'язала вона мені руки. Знаю, що я для неї машинка, а от не можу донести начальнику станції, або в Д.П.У.

Шалався цілу ніч, під ранок приходжу. Вона мене зустрічає, ласкаво так посміхається. А в мене мороз іде по тілі.

— Треба подивитися в шухлядку. Лякати не треба, а то втече.

Послав її до своєї тітки, за салом, а сам відімкнув скриню, та сокиру в руку й хряснув по покривці, аж застогнала та скринька... А там золото: браслети, персні... всього.—Де-б вона набрала: голу-ж брав, як бубон? Я хутенько загорнув у хустку,—нід паху підкинув і мерщій замкнув скриню, розбиту шухлядку викинув під східці, а сам на вокзал. (Жінка й Жорж переводили крадений товар на золото).

Забрав з собою двох агентів Д.П.У.

Прибігли до хати.

В хату.

— Нема нікого.

І в тітки немає.

— Втекла, видко, піддивилася в вікно, або що! Нема й по сей день»...

Григорій тяжко зітхнув.

— Засидівся я з вами, хлопці! Треба подивитися, мо й справді хто біля вагонів вештається! Ніч темна...

Григорій хрипко засміявся, скинув на плече гвинтовку й вийшов.

На лінії та-ж самісінька тиша. Від морського піску, що був на насипу, йшла солодка вохкість. Похмура пітьма ріденько крапотіла. Згодом почав лити теплий літній дощ.

Григорій зайшов між двох ешалонів і став.

І раптом, якась чорна фігура промайнула між вагонами.

— Сій! Хто? Стріляти буду!

— Свої!—і слідом за словами біля вуха щось продзюрчало і зараз заглушилось револьверним пострілом.

— Сій!

Постать, почувши другий оклик, побігла хутчіше.

Григорій проліз під вагоном, націлився й вистрелив.

Постать упала.

Постріли почули стрілочники і прибігли з лихтарем.

Хтось стогнав. Вони всі рушили, прямуючи на голос. І тоді-ж у степу заторохтіли колеса.

Лихтарик мляво, ліниво нащупував постать. Спочатку побачили лише чорну кучу, а потім з неї виділилася людина, що корчилася по насипу від болю. Жінка кинула на лихтарик змучені очі і, злякавшись світу, знову їх затулила.

Григорій стояв, байдуже дивлячись на неї.. І враз, наче щось згадав, кинувся за рейки.

— Втекли!

Жінка розплющила очі і, нервово засміявшись, проказала...

— Не наженеш! Ой,—і почала ще дужче корчитися й кричати.

Стрілочники мовчки пішли назад до будки.

Ішов теплий літній дощ.

УОТ УІТМЕН

ЛИСТЯ ТРАВИ

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ *

ПІСНЯ ПРО МЕНЕ САМОГО

1.

Я святкую себе самого й співаю себе самого
Й що я увластивлюю, маєте ви увластивити,
Бо кожний атом, належний до мене, належить також до вас.
Я блукаю й кличу свою душу,
Я хилюся й блукаю, оглядаючи злегка стеблину літньої трави.
Мій язик, кожний атом моєї крові, створені з цього повітря,
з цього ґрунту,
Народжені тут від батьків, народжених тут від батьків так само,
й від їх батьків так само,
Я, нині тридцятисемилітній, в досконалім здоров'ю починаю,
Сподіваючись не припиняти до смерти.
Віри й школи без наслідувачів,
На мить відступаючи, задоволені тим, чим вони є, але ніколи не
забуті,
Я захист для доброго й злого, я вільний промовляти при кожній
нагоді,
Натура без перепон з самобутньою енергією.

2.

Хати й кімнати повні пахощів, полиці, вкриті пахощами,
Я вдихаю благовоння, сам і знаю його й подобаю,
Тручання сп'яніло-б і мене, та я не повинен того допустити.
Атмосфера — не пахощі, вона не має смаку куріння, вона без
запаху,
Це для уст моїх назавжди, я кохаюсь з цим,
Я піду до берега лісом і стану простим та голим,
Я шалію за тим, щоб це сполучилось зі мною,
Дим мого власного дихання,
Луни, дзюрчання, гудіння, шепіт, любовне коріння, шовкова нитка,
гачок і лоза виноградна,
Моє дихання й видихання, биття мого серця, хід крові й повітря
крізь мої легені,

* Див. «Ч. Шл.» ч. 8—9.

Шарудіння зеленого листя й зсохлого листя й пляжу й темно-фарбного морського каміння й сіна у клуні,

Згук відбитків слів мого голосу, загублених у вирі вітру,
Кілька легких поцілунків, кілька обіймів, досягання рук довкола,
Гра саява й тіни на деревах, як хитається гнучка красоля,
Втішна самотність або в натовпі вулиць, або вздовж піль та верхів,
Почування здоровля, рулада полудня, моя пісня, як встаю з постелі й зустрічаю сонце.

Чи ти рахував аж на тисячі акрів? Чи ти рахував аж на всю землю?

Чи ти вправлявся так довго, щоб навчитись читати?

Чи ти почував себе так гордо, намагаючись зрозуміти сенс поем?

Спини цей день і ніч зі мною й ти посідатимеш ество всіх поем,
Ти посідатимеш добро землі й сонця (мільйони сонць тут залишено),
Ти не повинен більше приймати речі з других чи третіх рук, ані дивитись крізь очі мертвих, ні годуватись візіями книг,

Ти не повинен також дивитись крізь мої очі, ані брати речі від мене,

Ти маєш слухать на всі боки й фільтрувать їх від тебе самого.

3.

Я чув, що балакуни балакали балачки про початок і кінець,

Але я не балакаю про початок чи кінець.

Ніколи не було іншого початку, ніж є тепер,

Ані більше юнацтва й зрілості, ніж є тепер.

І не буде ніколи більшої досконалості, ніж є тепер,

Ані більше неба й пекла, ніж є тепер.

Прагнення й прагнення й прагнення,

Завжди родюче прагнення світу.

Завжди звязок тотожності, завжди поділ, завжди порід життя.

Мимо перешкод тупости прямують рівності, завжди істотні, завжди підвищені, завжди секс.

Досвідченість тут ні до чого, вчений і невчений відчувають, що це так є.

Певне, як найпевніше, просте в правдивості, добре звязане, скріплене в брусах,

Дуже, як кінь, чуле, пишне, електричне,

Я й ця таємниця, тут ми стоїмо.

Чиста й солодка моя душа, чисте й солодке все, що не є мовою душею.

Од браку одного бракує й решти й невидиме доведено видимим,

Доки це стає невидимим і набуває доказів у своїм повороті.

Показуючи накраще й відокремлюючи його від кепського віку й досадного віку,

Знаючи чудове пасування й рівновагу річей, коли вони спере-чаються, я безмовний і йду купатись та любитись собою.

Привітаний кожний орган і атрибут мене й кожної людини сердечної й чистої,

Нема й у дюймі чи у частці дюйму підлого й не повинен жаден бути менш рідним, ніж решта.

Я задоволений—я бачу, танцюю, сміюся, співаю;

Як спільник постелі з обіймами й коханням спить при моїм боці вночі й при появі дня віддаляється таємною ходою,

Залишаючи мені кошика закритого рушниками, що розширюють хату своєю гойністю,

Чи маю я вгамовувать мое задоволення й реалізацію й докопати моїм очам,

Що вони кидають стежити вздовж дороги

Й одразу лічать та показують на копійку,

Точну ціну одного й точну ціну двох, і чис-ж зверху?

4.

Круті й розпитувачі оточують мене,

Люди, що їх зустрічаю, вражіння з мого раннього життя, або захист і місто, де я жив, чи народ,

Останні дати, відкриття, винаходи, громади, автори старі й нові,

Мій обід, одяг, оточення, погляди, компліменти, обов'язки,

Справжня чи удавана байдужість де-яких чоловіків чи жінок, що я кохаю,

Хворість когось з моїх родичів чи моя, або зле поведження, або втрата чи брак грошей, або упадок чи підйом,

Битви, жахи братовбійчої війни, пропасниця сумнівних новин, турботні випадки;

Це приходить до мене у дні й ночі та йде від мене знов,

Але це все—не я самий.

По-за хитанням і волочінням устоїв моїх

Стоїть вдоволений, привітний, жалісливий, безпечний, з'єдинений,

Дивиться вниз, піднесений або згинає руку в невловимім, певнім відпочинку,

Дивлючись зі схиленою на бік головою й стежучи, що буде далі,

Разом у грі й по-за нею, й стежучи й дивуючись нею.

Позаду я бачу в моїх власних днях, де я потів крізь туман з лінгвістами й суперниками.

Я не маю глузувань чи сперечань, я свідчу й чекаю.

5.

Дитина сказала, що таке трава? підносячи її мені повними жменями;

Як я міг відповісти дитині? Я знаю не більш, ніж вона, що воно таке.

Я думаю, це знак моєї прихильности, крім щасливої зеленої тканини.

Або я думаю, це хустинка господи,

Пахучий дар і пам'ятка, художньо кинена,

Яка несе ймення власника кудись у кутки, щоб ми могли бачити й примічати й казати Чиє?

Або я думаю, трава сама по собі дитина, немовлятко—витвір рослиности.

Або я думаю, це форма гієрогліфічна.
 Й це значить Ріст однаково в широких зонах та вузьких зонах,
 Виростання поміж чорним людом як і поміж білим,
 Канук, Тукаго, Конгресмен, Куф, я даю їм те саме, я приймаю їх
 однаково.

І як прекрасне воно виглядає для мене—необтяте волосся могил.
 Ніжно я вживатиму тебе, кучерява травице,
 Може ти зростаєш з грудей юнаків,
 Може, як би я знав їх, я-б любив їх,
 Може ти зі старих людей, або з паростків, скоро віднятих від
 матерних лон,

І тут ви є, матерні лона.
 Трава надто темна, щоб бути з білих голів старих матерів,
 Темніша, ніж безбарвні борода старих людей,
 Затемна, щоб прийти з-під млосних дашків червоних уст.
 О, я почуваю нарешті стільки вимовляючих язиків,
 І я почуваю, вони не приходять з дахів уст даремно,
 Я бажав би зуміти перекласти натяки про мертвих молодих чоло-
 віків та жінок.

І натяки про старих чоловіків та матерів і паростків, скоро відня-
 тих від лон.

Що, ти думаєш, сталося з молодими й старими чоловіками?
 Й що, ти думаєш, сталося с жінками й дітьми?
 Вони живі й добре їм десь,
 Найменший паросток доводить, що в дійсності немає смерти,
 І як коли й була, вона вела вперед життя й не чигала, щоб
 в кінці припинить його,
 Й припинене на мить життя відродилось.
 Все йде вперед і на поверхню нічого не впадає.
 І вмерти це не те, що здається, а щось щасливіше.

6.

Чи хтось вважав це щасливим—родитись?
 Я спішу повідомить його чи її, що це точно таке-ж щасливе, як
 і вмерти, і я знаю це.

Я минаю смерть з конанням і народження з ново-вимитим немов-
 лятком і я не вміщаюсь між своїм капелюхом та чобітьми,

І розглядаю різноманітні об'єкти, нема двох схожих і кожний
 добрий,

Земля добра й зорі добрі й приналежне до них добре.

Я—не земля й не додаток землі,

Я—товариш і компаньйон народу, всі так само безсмертні й не-
 змірні, як я сам.

(Вони не знають, як безсмертні, та я знаю).

Всякий для себе й свого власного, для мене моє чоловіче й жіноче,

Для мене ті, що були хлопцями й люблять жінок,

Для мене людина, що була пишною й почуває, як це жалить—
 бути зневаженим,

Для мене коханка й стара дівчина, для мене матері й матері матерів,

Для мене уста, що всміхались, очі, що застигали слізьми,

Для мене діти й родичі дітей.

Скиньте серпанки! ви не винні для мене, ні витхнені, ані відкинені,

Я бачу крізь сукно й серпанки так, чи ні,

І я є довкола, прив'язаний, придбаючий, невтомний і не можна мене геть струснути.

7.

Маленьке спить в своїй колисці,

Я одхилаю газ і дивлюсь довго й тихцем зганяю мух моєю рукою.

Юнак і червонолиця дівчина ухиляються в бік на корчовий горбок.

Я дружньо оглядаю їх з гори.

Самогубство розпістерлося на кривавій підлозі спальні,

Я оглядаю тіло з його зліпленим волоссям, я помічаю, де пістоля впала.

Гамір хідника, колоди карт, хлюпання підошви, розмова гуляк,

Важкий омнібус, візник з його незграбними розпитами, цокіт підкованих коней на гранитній підлозі,

Сани, ляскання, вигук жартів, кидання сніжків,

«Ура» популярним фаворитам, лють повставших юрб,

Стукіт занавішених мар, в середині хворого несуть до шпиталю,

Зустріч ворогів, раптова клятьба, вибухи й падіння,

Збурені натовпи, полісмен з бляхою прокладає дорогу до центру юрби.

Байдуже каміння, що дістає й повертає стільки лун,

Який рик переогодованого чи напівголодного, що впав од соняшного вдару чи в падучці,

Які зойки жінок, взятих раптом, що поспішають домів та дають народження дітям.

Яка жива й похоронна промова завжди вібує тут, яке виття, заховане цнотливістю,

Арешти злочинців, мордерства, фальшиві пропозиції, прийняття, вдари опуклих уст,

Я пильную їх або образ чи резонанс їх—я прибуваю й минаю.

8.

Великі двері сільської стодоли стоять розкриті й готові,

Зсохла трава часу косовиці наповняє повільно-гнаний віз,

Ясне сонце грає на переплетенім брунатовім, сірім та зеленим,

Оберемки накопичено в опецькуватий стіг.

Я там, я помагаю, я прибув, розпістертий на горі вантаку,

Я почував його м'які коливання, оперши нога-на-ногу,

Я стрибаю з дишля й досягаю клеверу й тимофіївки,

И хитається голова на горбах і волосся зачіпляється, повне стеблин.

9.

Самотньо, далеко в степах та горах я полюю,
Блукаю, розважаючись власною жвавистю й веселістю,
Пізно ввечері, вибираючи безпечне місце, щоб перебути ніч,
Палю ватру й варю свіжо-вбиту дичину, падаю сонний на назби-
ране листя з моїм псом та рушницею при боці.

Американський кліпер на вітрилах, він розтинає шумовиння
й хмарки,

Мої очі шукають землі, я схиляюся на ніс корабля або весело
гукаю з чардака.

Човнарі й шукачі мушлів прокинулись рано й спинились ради
мене,

Я впустив мої чоботи в штани, пішов і весело провів час;

Ти мав би бути з нами в цей день довкола чайника, що дзорчить.

Я бачив весілля звіролова на вільнім повітрі, на далекім заході,
нареченою була червона дівчина,

Її батько й друзі його сиділи довкола зі схрещеними ногами
й мовчазно курили, вони мали мокасіни на ногах і великі теплі ковдри
висіли з їх рамен,

На лаві лежав звіролов, убрання його було переважно зі шкір,
його розкішна борода й кучері закривали його підборіддя, він держав
наречену за руку,

Вона мала довгі вії, її голову було накрито, грубі прості пасма
спадали над її жагучим тілом і досягали ніг.

Втікач-раб прийшов до моєї хати й стояв зовні,

Я чув його рухи, що ламали гілля на узліссі,

Через напіврозкриті двері в кухні я бачив, як він шкандибав
безсило,

Й пішов до колоди, де він сидів, та повів його та заспокоїв,

І приніс води й наповнив купель для його спітнілого тіла й по-
битих ніг,

І дав йому кімнату поруч з моєю й дав йому такого-сякого чи-
стого одягу.

Й пам'ятаю чудово його збурені очі та його незграбність,

Й пам'ятаю, як накладав ліки на його подряпане підборіддя
й литки;

Він перебув зо мною тиждень, доки відпочив та пішов на північ,

Я мав його поруч себе за моїм столом, мое вогнище хилилося
в кутку.

(Далі буде).

Переклав з англійської І. Ю. Кулик.

ЕМІЛЬ ВЕРХАРН

РАНОК

(з книги „Бур'яні сили“).

Уранці, давніми знайомими шляхами,
Через поля, через сади,
Я, соняшний, здоровий, молодий,
Іду під сонцем, під вітрами.

Куди я йду, не знаю. Щоб кудись іти;
У грудях радість, невимовне щастя;
Нащо мені права, причастя,
Коли під черевиком сяє камінь золотий.

І я бажаю злитися з повітрям,
Буť безкінечним, божевільним буť,
Відчути цілий світ, і все забуť
Під колисковим, теплим вітром.

О! кроки подорожних радісних богів!
Я до трави густої припадаю,
Десь гомонять дерева серед гаю,
А я квітки цілую під шатрами снів.

Річки ідуть назустріч мокрими стежками,
Я спочиваю, і вихожу знов,
Мій провідник, моя любов,
Веде мене зеленими лісами.

Мені здається, що до цього дня
Мое життя мов голівешка тліло:
О! книги риють у серцях могили,
І падає, скорбить душа моя!

Скажіть мені, чи тут і вчора
Стояв такий безмежний світ,
Чи очі мов чуйний рожевий цвіт
Дивились і раніш у млу прозору?

Я вперше бачу, як тремтять вітри
Серед густих дерев над берегами.
Спинився час над сонними садами;
Все вгору тягнеться, всміхається згори.

Люблю я тулуб свій, люблю дебеле тіло
І соняшний білявий чуб.
І я хотів би, наче дуб,
Легенями вдихати безбережну силу.

О! кроки по ровах, долинах і лісах,
Де все кричить, і плаче, і співає,
І в дикому піднесенні ширяє
Над полем, над водою, наче птах.

КОВАЛЬ

(З КНИГИ „СІЛЬСЬКІ МАРЕВА“).

В кінці села, де в поле, в даль
Простягся шлях, живе коваль,
Суворий, сивий та високий;
З того часу, коли рудня
Як дим піднявсь од горна вгору,
Гартує крицю він що-дня,
Здіймає куряву прозору...
Старий коваль, похмурий, дикий,
В самотності своїй—великий.

І знають мешканці села,
Що поблизу живуть од нього,
Згинаються в лабетах зла,
Чому не кидає він молота міцного
І як його душа змогла
Здавить в зубах свій гнівний крик!
Та ті, що десь живуть на землях степових,
Чиї слова—беззгучне завивання,
То запалившись, то сповнившись вагання,
Ховають страх в серцях своїх,
І з недовірливим чеканням
У вічі дивляться, осяяні мовчанням.

Коваль усе життя своє
Що-дня, що-вечора кує.
У горно кинув він і крик проклять,
І гнів роз'ятрений, глухий;
Щоб менше серед зла страждать,
Він кинув у вогонь гарячий, золотий,
Немов якісь одламки криці,
Наругу, зненависть, болючий бунт,
Аби вони були гостріше блискавиці,
Щоб дати їм міцний, непероможний ґрунт.

Ось він,
Без сумнівів, вагань і страху,
Схилившись над огнем, стоїть мов тїнь,
А полум'я круг його в перегін.

Ось, молот кинувши з розмаху,
Він підійма його, у присках до колін,
Свій молот, вільний, неминучий,
Свій молот, що із руд блискучих
Гартує зброю
За-для тих, що бачить він за долиною!
Встає мінливе зло гарячою марою:
Голодним бідакам—дарунки слів пустих,
Що можуть обдурить одних сліпих;
Одгонить од промов пророків жовцю злою;
Думки в людей лякливі, боязкі;
А перед правдою—рови умовин;
І кожен раб—мов утлий човен
Серед лугів, де привиди міські;
І села, що зігнулись під імлюю
Та під серпом од мовчазних церков;

І весь народ, що пада під вагою,
Гартує злиднями свою червону кров,
Не кається в своїх сумних провинах,
А точить меч на зганьблених руїнах;
І право жити, виявлять себе
Серед законів, що гнітять камінням;
І полум'я, мов цуценья сліпе,
Під золотим моральним баговинням;
Напівзасипане сцілюще джерело,
Звідкіль жадібно п'є людина;—
І скільки-б змін між нами не було,
Все та-ж і та-ж одвічна зміна!

Коваль не вірить у закони,
І вже давно затих, мовчить.
Він не бажає жить в полоні,
І краще упаде на щит.
Він гордощі, дарунок чоловічий,
Заціпивши в зубах,—не повертав назад;
Він може цілі гори розбивать
Своім бажанням чарівничим,
Що здатне десь у млі віків
Творить закони для світів!

І бачить він, що ціле море
Пролито сліз, що в серці жаль,—
Та все-таки, спокійний та суворий,
Старий коваль
У щастя вірить і чека години,
Коли після сцілющої грози
У інший бік повернуться часи
Й на землю благодать прилине.
І вірить, що зі зброєю в руках
Надійде мить остання і посіє жах.

Що треба зупинять розбратні крики,
Коли вітри над нами стяги рвуть;
Що треба менше слів, що треба мову тиху,
Щоб нам побачити у млі останню путь;
Що на землі й на небі все безмовне буде,
І жереб візьмуть свій безмовні люди!
Він знає, що юрба, піднявши голос свій,
(Ії яскраве та величне світло,
У Долі на чолі відбившиися, розквітло)—
Раптово витворить, неначе чародій,
Якийсь новіший світ із морока та крові;
І щастя виросте, мов на полях квітки,
І отживить собою мрії та світи,
І запанує радість під зірками знову!

І бачить він перед собою ці прийдешні дні,
Немов би вже палають їх огні:
Коли міцне та дружнє співжиття
Подасть народам—мир, життю-ж найкращий лад,
Не будуть люди, повні злобного чуття,
Немов вовки, вгризатися у зад;
І з'явиться Любов, чия безмежна сила
Ще невідома людям до кінця,
Яка в рабів надії розбудила;
Проб'є пузаті скриньки до дінця,
(Де золото дримає, сковане даремно)
День правди, що поводить нечемно;
І зчезнуть у той день, коли нове все буде,
Палаци, банки, тюрми та льохи,
Й гоноровиті, себелюбні люди
Позбудуться пихи,
І роздадуть братам свої свої години;
І буде просте та ясне людське життя;
Слова (яких не знає ще людина)
З'ясують все, розкриють багаття,
І вирветься огонь з-під мурів темних,
З'єднаються усі, а в схованках таємних
Одкриються всі тайни світові,
Й ми будемо немов боги живі...
Що-дня, усе життя своє
Коваль до вечора кує,
Гартує душі за селом,
До них схиляється чолом.
Схилившиися над горном мовчазним,
Встають століття перед ним;
Під їх паланням неземним—
Старий коваль, суворий, тихий,
В своїй мовчазності—великий!

Переклав Мик. Терещенко.

АДА НЕГРІ

ПРИВІТ

Я мислю про борців лопати, дужих,
Що хмари грім неважучи й негоду
З землі сухої скиби видирають
Свій хліб зльіднений,

І про борців оскарди, сухорлявих,
Борців могутніх рудної копальні,
Що в чорній тьмі, задихані, не
[мають
Спочинку хвилі.

...От грім глухий звивається до неба
І рушить з гуком порване склепіння,
Все в пил і в чорну яму повернулось
І в стогін смерти...

Але гори розшарпаної груди
Проймає переможний дим і никне,
І крізь прохід здобутий ясне сонце
Ї вітає.

Я мислю про борців палких ідеї,
Що їх душа горить святим клопотом,
Тих страдників привідців, що тем-
До бою кличуть; [ноту

Про тих, що, сну не знаючи, в неситі
Вмирають невідомі, мислю,—й
[з серця

Мого над землею вгору крик лунає:
Привіт вам, дужі!

Привіт розхрістаним залізним грудім,
Тілам могутним і рукам м'язистим,
Що рухають невтомно під ревучий
Майстерні гуркіт.

Привіт вам ті, чий труд у серці
[будить
Святу повагу й що помруть у праці,
Вам, розуму та вершляга й сокири
Борці одважні.

Передо мною в образі суворім
Обличчя йдуть робітників поблідлих,
І кораблі розбиті від удару
Страшної бурі,

І кволі діти, й посивілі чола,
Порубані тіла, роздерті лица,
І вся, що є, вся змучена, розбита
Юрба народня.

Я чую здалека шумливий гомін,
Стук рискалів, і м'олотів, і довбень,
І я крізь гук, що землю оживляє,
Співаю вільна.

Тебе, розкидана, велика, пильна
Сім'я людська, співаю! Будь не-
[втомна,

Борись, надійся, досягай; нам дано
Життя коротке.

На праці бій, на чола переможців,
На переможених останні муки,
Ясним і невмірущим божим оком
Сіє сонце.

З італійської пер. Вол. Самійленко.

ЗАКЛИК ДО СТРАЙКУ

Дайте спокій молотам—
Хай зупиняться колеса.
Догорать огні покиньте.
Світло погасить.
Потурбуйте зручність ледарів.
Замкніть привоз до їхніх амбарів.
Хай зогниють жнива, що вас не нагодували.
Вугілля, що вас не гріє, хай рознесе буря.
Димар, що не для вас курить, нехай завалиться.
Погляньте.
Буржуа буде на фундаменті вашої праці.
Його дім багатий, його ліжко м'ягке.
З ласки вашої праці одгодує він своє тіло.
З ласки вашої праці прикрашується його жінка.
З ласки вашої праці ростуть їхні діти.
Старанно вчаться панувати над вами.
Отруєні ненавистю до вас.
З ласки вашої праці.
А ви? Пролетарі?—Робоче бидло?
А ваші казарми? Голоду башти?
А ваші жінки? Родильні машини?
А ваші діти? Нещасні бліді істотки?
Прокляття кожному удару молотом для буржуазії.
Прокляття кожному крокові в рабство.
Прокляття їх вдяці. Прокляття Юдиним грошам.
Ваша земля!
Геть з заводів!
На вулицю!

З німецької перекл. Л. Пюнтек.

ОДА РЕВОЛЮЦІЇ

Це тобі
під свист батарей
і глум,
тобі,
наріканням багнетів з'ятрена,
підношу я захоплено—
лунає в повітрі лайка—
оди врочисте
«О!»
О звіряча!
О дитиняча!
О копійчана!
О величя!

Яким ім'ям тебе ще називали?
Який, двовида, ще повернеш бік?
Будовою стрункою станеш
чи купою руїн?
Машинистові,
порохом вугля овіяному,
шахтьорові,
що пробиває верстви руд,—
кадиш ти,
кадиш побожно,
славиш людський труд.
А завтра..
Блажений

крокви соборові,
жалю благаючи, підносить дарма—
кнурці тупорилі твоїх шостидюймовок
Вибухають тисячоліття Кремля.
Слава.
Хранить в передсмертному рейсі.
Сиреновий зойк галас зняв.
Ти шлеш моряків
на тонучий крейсер—
туди,
де забуте
нявкало кошеля.
Опісля-ж
п'яною юрбою
ревла.
Вуси хвацькі закручені в форсі.
Прикладами
сивих женеш адміралів
сторч головою
з мосту в Гельсінгфорсі.
Рани вчорашні лиже й лиже,
і знову я бачу оголені вени.
Тобі обивательське—
о будь ти проклята тричі!—
і мое
поетове
— о вчетверо слався, благословенна!

Перекл. М. С.

Д. ЛЕБІДЬ

Ленін — Жовтень.

Партія в цілому, комуністи, комсомол, революційно-пролетарська країна, світові революційні загони у своїй підготовчій до боїв і творчобудівничій роботі ще довго будуть відчувати відсутність творця нашого Жовтня—Леніна. Відсутність його живого, геніального керівництва у повсякденних, складних і тяжких обставинах накладає на комуністів особливо відповідальні завдання:—довести справу Жовтня до завершення, до того виконати це завдання по ленінському; у всій основній політичній і тактичній роботі не відступати від засад покладених Леніним у Жовтні, бо найменший відступ неминуче штовхає на непевний шлях ідеологічних трясовин, політичних хитань і тактичної здрібнілості.

Чому так? Щоб відповісти на це запитання, треба в загальних рисах розглянути, як склався до-Жовтневий і Жовтневий ленінізм. Чому Ленін привів до перемоги робітників, чому гасло, висунуте й теоретично обгрунтоване Леніним про диктатуру пролетаріату, набуло здійснення у Жовтні і дальшої перевірки, що пройшла через 7 років і вступила в 8-мі роковини?

7 років для історії відносно довгих сотень літ класових і революційних боїв, це — незначний час, але цього часу цілком досить, аби стверджувати, що шлях Жовтня, це—єдиний шлях, який упирається в сучасний капіталізм і веде до комунізму.

8-мі роковини ми зустрічаємо під знаком настирливих зусиль капіталізму протистояти силам, що одержали гігантського штовхана від нашого Жовтня. Зараз, як ніколи, на арені економічних, соціальних і культурних відносин всього світу змагається дві сили—ленінізм у його цілковито-послідовному виявленні і капіталізм.

Як що ленінізм, як наука про диктатуру пролетаріату, як наука про повстання для перемоги цієї диктатури у країнах капіталізму, приймається безумовно революційними загонами пролетаріату, то капіталізм шукає прикриття за спиною соціал-демократизму і опортуністичного соціалізму.

Головний урок і досвід минулих літ нашої боротьби полягали перш за все в тому, що, не дивлячись на невидану ще в історії обстановку, в якій провадиться боротьба класів, не дивлячись на затьяжку революції в інших країнах, не дивлячись на зріст ворожої соціалізму стихії, як у радянських країнах, так і на вні, все-ж партія відстояла, відстоює і мусить відстояти основні ленінські позиції, закладені Жовтнем. На цьому досвіді треба в першу чергу й зупинитися.

Зараз II інтернаціонал уявляє собою чепурню, де капіталізм гримірується і підміняє на час чорний колір свого одягу на жовтий.

III Інтернаціонал—це база революційно-пролетарської артилерії, що постачає зброяння революційної енергії у передбаченні Жовтневих світових боїв.

Що це так, варто хоч би схематично проглянути події, яких назвати інакше, як відгуком нашого Жовтня,— не можна. Таких подій у світовому масштабі найбільш яскравих відбулося чимало. Тільки за 5—6 літ революційні виступи, під основними гаслами, переданими Жовтневою революцією закордонним робітникам, пройшли із країни в країну.

Німеччина: Одно повстання, коли робітники по всім правилам повстанської вмілости виступили проти буржуазії, проти псевдо-соціалістів, далі ще дві спроби до повстання і, нарешті, у окремих районах, як Саксонія, Гамбург, спроби, що розгорнулися у справжні революційні бої.

Революція в Угорщині, Болгарське повстання, спроби повстання Італійських робітників перед режимом Мусоліні. Переворот у Турції, в Китаю. Безупинні страйки в країнах Англії, Франції. Все це загалом характеризує першу після-Жовтневу смугу повстань у світовому масштабі.

Далі:—зріст комуністичних партій, їх обільшовичування, зріст комсомолу і його обільшовичування (а треба сказати, що в де-яких країнах комсомол набуває більшовицьких рис, засвоює світогляд лєнінізму надзвичайно хутко, про це можна сказати зокрема про німецький комсомол). Армія Комінтерну зростає. Це факт, що підтверджується порічними конгресами Комінтерну. Але зріст її не тільки кількосний, а—що саме головне для нашої доби—якосний. Комуністичні партії поривають зі старими соціал-демократичними традиціями і треба гадати, що таке грубе нерозуміння більшовицької революційної стратегії, яке виявили де-які німецькі комуністи в час збирання сил для революційної боротьби (що найшло одгук в позиції Брандлера, під час його перебування у Саксонському Робітничому Уряді), буде останнім, принаймні, відносно революцій в тих країнах, де компартії пройшли уже більшовицьку школу.

Події, що відійшли вже в історію робітничої класи головних капіталістичних країн, не дивлячись на поразки робітничого класу у всіх цих виступах і спробах, відбувалися під єдиним основним принципіальним гаслом—пролетарської революції і захоплення влади до рук комуністичної партії, до рук робітничих мас. Ця позиція світового більшовізму не тільки не зменшувалась, а з кожною поразкою, з кожною новою спробою (особливо це яскраво видно на Німеччині) передові робітники, що йдуть за комуністами, все більше й більше усвідомлювали необхідність неурізаного політичного гасла: «Вся влада робітникам»,—як умови перемоги революції. Єдиний фронт, робітничий уряд, переведення і організація внутрі робітничої англійської партії комуністичного впливу,—усе це є тільки тактика для здійснення головного, тоб-то—захоплення політичної влади до рук робітничого класу.

У завдання цієї статті не входить дати вичерпуючий огляд тих фактів і подій, якими треба було-б хоч би в основному підсумувати головне питання, яке зараз цікавить всіх комуністів, робітничу молодь і передових робітників у нас, це—питання про дальші революційні перспективи.

На восьмому році революції не тільки до-речи, але й необхідно дати пряму відповідь на це питання. Комуністи, комсомольці, робітники все чаще й чаще задають запитання,—а чи скоро і в яких формах буде революція в країнах Європи?—а що як там революція затягнеться, то чи

не утворить це для нашої Радянської Соціалістичної Країни нових ускладнень гострого політичного характеру, чи не буде це вимагати більших політичних уступок дрібно-буржуазній стихії? Цих питань обійти не можна. Закривати на них очі—це значило-б не бажати подивитись у очі недалекому майбутньому, а комуністи цього не знати не мають права, бо вони—партія історичного руху вперед. Ленін, коли в своїх статтях про Радкрін говорив про небезпеку перетворення радянської держави у державу селянської обмежености, він тим самим говорив не тільки про необхідність для нас, комуністів, весь час турбуватися про соціалістичні накопичення в країні, але й про історично поставлене перед нами завдання: розвиток нашої радянської держави з її робітничо-селянським складом у комуністичне суспільство.

Відповідь на поставлені вище питання все-ж цілком упирається в оцінку того, які-ж, справді, умови на міжнародній арені класової боротьби: з революційними ознаками, чи без них, або з ознаками застою й занепаду?

Уявім собі, що було 7—8 літ назад. Тоді у всіх країнах, в тому числі і в нас, буржуазія була єдиною силою, голос якої лунав одверто, вільно, заглушаючи всі інші голоси. Тоді заклик до революції і навіть спроби організації робітничих мас зустрічали військову одсіч буржуазії і її уряду. 9—10 літ назад революційні елементи в робітничому русі майже у всіх країнах було загнано в запілля. Голоси соціал-демократії і соціалістів злились у один хор з буржуазією. Ніколи буржуазія не здавалась такою всемогутньою, як у 14—15 роки, коли разом із нею соціалісти туманили свідомість робітничого класу. Навіть в бувшій Росії, де більшовицька партія, як революційна, мала вже довгі роки досвіду, вона числила у своїх лавах небагато тисяч вірних членів, в інших же країнах, справді революційних, здатних до керівництва революційним повстанням, були окремі одиниці (у Німеччині Карл Лібкнехт і маленька купка революційних соціал-демократів). Хто тоді серйозно міг думати про утворення комуністичних партій, придатних до керівництва повстанням у всіх країнах? Як що про щось і думали, то тільки про пропаганду ідей, направлених проти війни, то голос цих революційних пропагандистів скрізь придушався, зараз же, як тільки знаходив собі відважних своїх виразників. Одиниці, десятки, сотні і в найкращому разі тисячі,—ось і кількосний склад революційних партій у всіх країнах. Робітничі маси були в більшості обдурені соціал-демократією і не здатні серйозно виступити проти війни, проти буржуазії.

І тільки якісь десять літ відділюють світ од цього часу. Що значать ці роки в порівнянні з довгими сотнями літ, здавалось, нерушимого панування буржуазії (адже тільки романівська царистська династія в Росії трималася 300 літ, буржуазні уряди в Англії, Франції з королями і імператорами панували довгі сотні літ). Але-ж ми маємо зараз комуністичні партії, що нараховують десятки й сотні тисяч членів, а за ними сотні тисяч робітників. Ми маємо Комінтерн, що об'єднує до 70 партій всього світу. Ми маємо становище, коли, не дивлячись ні на які самі драконовські закони і заходи з боку буржуазних урядів, майже у всіх країнах голоси комуністів і революційних робітників не припиняють закликати до організації й повстань. Ми маємо до десятка революцій і революційних спроб, сотні масових загально-державних страйків, могутній зріст комуністичних партій, такий самий величезний зріст комсомола і, нарешті, ¹/₆

частина всієї земної кулі зараз у руках робітників і селян, де влада політична й економіка країни служать на користь зросту соціалізму, де провадиться єдина в історії людства спроба перебудови життя людей у бік комунізму. І ця шоста частина світу є негасимим джерелом, звідки черпають свої сили пролетарі всіх країн.

Це підсумки, яких раніш не можна було занести до активу робітничого руху навіть в наслідок сотень літ його історії. Значить, світовий революційний рух, боротьба за соціалізм у світовому масштабі за час нашої революції сягнули нечуванним кроком велетня наперед. Це і є видимі, не теоретично обґрунтовані, а уже в природі існуючі ознаки, що визначають революційні перспективи. Із них, цих факторів, Комінтерн черпає енергію для підготовки революції на всьому світі, і цього не можна забувати ні на одну хвилину.

Але було-б непростим оптимізмом не бачити й другого боку медалі; цей другий бік так само розподіляється на дві частині: перша, це—ще значна міць капіталістичних підвалин у великих країнах капіталізму і друга, це—значна відміна політики буржуазних партій у цих країнах капіталізму в бік, так званої, лівизни чи демократизму. Уже в початку революційних боїв у Німеччині, а потім у Італії (перед приходом Мусоліні до влади), пізніше в Англії (робітничий уряд), у Франції, Бельгії,—всюди проходить смуга «лівизни» в політиці буржуазії. Поруч з цим ревізіонізм у «офіційному соціалізмі», в соціал-демократії став пануючим, переробивши їх програми, тактику й політику таким чином, що найбільш розумні буржуазні ідеологи заявляють просто, що вони з охотою підпишуться під цими «соціалістичними» програмами. Так, наприклад, заявляла кадетська «Руль» відносно програми російських меншовиків, переробленої на їх останній конференції (в 1923 році в Німеччині).

Другий Інтернаціонал пристосовано буржуазією цілковито як зручного актора для виходу на політичну сцену, саме в ці роки рішучих політичних і класових зрушень на всьому світі. Макдональдівський, так званий, «конструктивний соціалізм», що полягає в тому, аби привчити робітників до думки, що ніякої класової боротьби не треба, що інтереси нації об'єднують буржуа і робітників, що рух до соціалізму і кращого життя для робітників буде поступовим, мирним і його треба чекати, а не боротись за нього,—такий соціалізм не тільки придатний зараз для світової буржуазії, але він є для неї тактичним знаряддям боротьби з робітничим класом. 10 літ тому назад хоч Макдональди, Бернштейни, Кавтські, Вандервельде, Мартови і т. д. й ревізували марксівський соціалізм, але вони це робили тоді ще помацки, час од часу озираючись на робітничий клас; тепер же вони ревізію карксизму закінчили і перетворили його у віру, яку можна назвати соціал-буржуазизм, або буржуаз-соціалізм, словом у псевдо-науку, скеровану на організацію робітничих мас проти їхніх же класових інтересів і мети.

Не можна так само заперечувати і того факту, що у них, тоб-то у буржуазії плюс соціал-буржуазистів, немає прихильників і організованих кадрів у робітничому класі. Як що в 14—15 р.р. за ними на гаслі «Спасайте націю» об'єднались у кожній країні маси робітників, то тоді це було у значній мірі несвідомим стихійним рухом робітників. Зараз же серед робітничого класу Англії, Німеччини, Франції і особливо Америки є дуже значні групи робітничого класу, які міркують майже так само, як

і їх проводирі—Макдональди, Гомперси і К^о. Не дивлячись на загальне зубоження, на безробіття, на зниження зарплатні, буржуазія через «соціалістів» тримає таких робітників на привілейованій пайці аж до того, що дає їм можливість набувати власні автомобілі (робітники Форда в Америці), хоч це і є в порівнянні до загальної маси робітничого класу—купки, що допомагали буржуазії зміцнювати її владу доти, доки революційна енергія величезних мас робітничого класу не накопичена в достатній мірі. Сьогодні-завтра і в найближчі місяці, а можливо й роки, ці робітники од буржуазії є надзвичайно сильною опорою у буржуазній політиці, на них в першу чергу тримається II Інтернаціонал з його еволюційним «конструктивним соціалізмом».

Все це, взяте разом, дає нам цілковиту підставу на питання, що хвилюють зараз всіх, хто живе не тільки сьогоднішнім днем, але й ідеалами свого класу, зробити відповідь:—співвідношення сил, що борються на всьому світі, зараз визначається майже точно—один до одного, тоб-то—буржуазія плюс соціал-буржуазія, що складають одну силу, і проти них комуністи плюс робітничі маси і робітники, що вийшли з-під впливу соціал-буржуазії, це—друга сила. Боротьба поміж ними не припиняється. 5-й конгрес Комінтерну, з'їзди комуністичної партії в Німеччині, у Франції, збільшення голосів за комуністів під час виборів у Франції, Англії, усе це—ознаки активності, а не застою й занепаду в міжнародньому русі.

Звідци висновок: що революційні перспективи ясні, що нинішню немає місця, що наші комуністи й комсомол повинні ці перспективи не засмічувати своєю роботою «на дому», а вміти роботу у себе в країні погоджувати з цими революційними перспективами.

Як же справа з другим питанням—про те, як швидко прийде революція в інших, або хоч би в окремих країнах Європи?

Відповідь на це питання не можна дати в розумінні термінів, а вона дається уже тим, що ми підсумували до 8-х роковин Жовтневої революції, тоб-то, що фактично історія за останні 7 літ працювала на робітничий клас, на соціалізм швидче, ніж вона працювала раніше в сотні літ. І навіть, як що взяти в розрахунок ускладнену обстановку боротьби, придбання буржуазією й соціалістами на прикладах поразки російської буржуазії досвіду, викінченість ревізіонізму, тоб-то перетворень марксизму у катехізис буржуазії і робітничої аристократії, то й тоді можна без зайвого оптимізму стверджувати, що терміни для революції не такі вже й великі, у всякому разі такі, що стане терпіння їх дочекатися. Значить, підсумок 7-х роковин Жовтня мусить бути: перспективи міжнароднього революційного руху є і вони зростають. Жовтень ленінський із бувшої Росії виростає в Жовтень світовий.

Як же треба відповідати на другу цікавість думки в наших умовах: чи не прийдеться нам іти на більші політичні уступки стихії, що тисне на нас?

Ленін на XI з'їзді комуністичної партії в 1922 р., роблячи підсумки уже проробленому нашою революцією, казав: «Я гадаю, що коли ми говоримо про нашу революцію і зважуємо долю революції, нам треба точно підкреслювати ті завдання революції, що вже цілком вирішені і увійшли, як щось остаточно визначене, в історію світового історичного повороту од капіталізму. Такі діла за нашою революцією є. Звичайно, хай меншовики

і Отто Бауер (представник 2^{1/2} інтернаціоналу) галасують, що у них там буржуазна революція, але ми кажемо, що завдання—буржуазну революцію довести до кінця. Як одно білогвардійське видання висловилося: «400 літ збирали навоз у наших державних установах, а ми вичистили цей навоз за чотири роки,—це величезна заслуга».

Щоб зрозуміти справжній зміст цієї ленінської заяви, треба виявити те головне для нашої селянської країни, що справді робить завдання закінчення буржуазної революції найважливішою передумовою успішного просування соціалізму. За чотири роки у селянській країні ми вичистили навоз монархії, феодалізму й буржуазії, але це ще не значить, що ми закінчили буржуазну революцію. У нас селянська економіка, це дрібно-власницьке господарство, побудоване на звичці селянства бути самому собі господарем, господарство, чуже колективізму, віками вирощене поміщиками, як засіб найлегшої експлоатації селянства. Ця дрібно-буржуазна розпорошеність селянства зараз уже, в роки непа, породжує і шар нової селянської буржуазії. Значить, до старої природи селянства, яку революція тільки ще почала підточувати, додається на сьомому році революції ще й підмога у вигляді нового шару сільської буржуазії, а ця остання знаходить «змичку» між собою і буржуазією міською, непманською.

Чи-ж есть це ознаки загрози нашій принципіальній ленінській позиції, що пройшла незаплямованою через сім літ боротьби і будівництва? Звичайно, ні. Було-б нерозумно їх заперечувати, але інше питання:—оскільки вони серйозні і оскільки треба їх брати в розрахунок. Коли де-які комуністи у нас на Україні провадять різні загально-теоретичні дискусії відносно зросту «селянського реформізму», то вони роблять неприпустиму помилку саме з точки зору ленінізму. Бо-ж ніхто інший, як Ленін, завжди стояв за цілковите збереження принципіальних засад нашої пролетарської революції, за збереження нерушимим керівництва робітничого класу у селянській країні. «На уступки підемо... селянству, а меншовиків і есерів в тюрму»,—казав Ленін, коли пропонував завести неп. Це значило, що ті економічно-господарські заходи, які полегшать селянське життя, які зміцнять «змичку» поміж ними й робітниками,—треба було зробити, але тих, що поpróbують у нашій країні (з много-мільйонними масами розпорошеного на окремих господарствах селянства) опертися на цю дрібно буржуазну сутність селянства і повести проти комуністів і їхньої політики політичну гру, тих, хто захоче змінити сутність самої робітничо-селянської влади у бік пристосовання її до «селянської обмежености», тих—в тюрму. І в цьому розумінні нічого не змінилось, крім того, що стихія натискає сильніше, а значить і опір мусить бути сильнішим і головне свідомішим.

Комуністи не мусять, не можуть думати по лінії пристосовання до тих політично-підгрунтових настроїв, які зараз виявляються у дрібно-буржуазних і буржуазних шарах села і міста, бо тоді вони не—комуністи, а особи, що стоять на шляху ревізіонізму. Ми бачили легенькі проблески цього ревізіонізму під час дискусії в партії з боку, так званої, опозиції—Троцького.

Це—упередження для партії, і тепер, на восьмому році, треба зробити підсумки. Головний підсумок такий: за час непу ми зуміли значно посунутись наперед в розумінні зміцнення нашого господарства й розвитку

промисловости, а це ті ланцюги, якими зміцниться зв'язок робітників і селян. На тому-ж XI з'їзді партії Ленін, підводячи підсумки досягненням за час нової економічної політики, висував, як основний політичний урок, на майбутнє, це навчитися відбудувати господарство, навчитися торгувати, прагнути аби ініціатива була у нас, у комуністів, у радянських робітників, а не у капіталістів, не у торговців, старих і нових, неповських; він так само стверджував, що селяни можуть перестати давати нам кредит, довіряти комуністам, як що вони, комуністи, на ділі не доведуть, що можуть принести користь для селянства. Тепер уже можна зробити де-які підсумки, оскільки комуністи посувають наперед господарство, оскільки вони оволоділи державною машиною. Немає сумніву, що за два роки од XI з'їзду партії досягнення великі, і комуністи і радянські організації міцно стали на шлях економічного оздоровлення і розвитку нашої країни. Але закінчити буржуазну революцію відносно селян, значить, направити селянське господарство по лінії кооперації, колективізму, до того—колективізму продукційного (а не споживчого, якого у нас було в перші дні революції досить), перетворити в масовий рух колективізацію і кооперування селян. Це й буде означати кінець буржуазної революції, і тут Ленін дав основний напрямок, вказуючи, що шлях кооперації—це єдино правдивий в умовах переходного періоду шлях до соціалізму. «Змичка» соціалізму міста з сільською економікою набуде свого розвитку не тими чи іншими політичними реформами, хоч і конституційного порядку, цього не треба, це небезпечно для пролетарської революції, і тут ніколи не треба забувати слів Леніна, коли він говорить про наш відступ, чим і був справді неп: «Саме в такий мент відступити в порядку, точно зазначити межі відступу і не піддаватися паніці,—це саме головне. І коли меншовик говорить:—ви тепер відступаєте, а я завжди за відступ, я з вами згоден, я ваш чоловік, давайте одступати разом, то ми йому кажемо:—за публічні виявлення меншовізма наші революційні суди повинні розстрілювати, бо інакше це не наші суди, а бо-зна що»...

От в цьому положенні—основне Жовтнєве стерно ленінізму, його треба завчити кожному комуністові, комсомольцю й робітникові. Вона означає, що буржуазну революцію для села ми будемо закінчувати, як закінчили її в справі очистки авгієвих стаєнь буржуазних установ влади. Меншовика, есера, якби вони не перефарбовувалися, ми до селянина не підпустимо. Із цього само собою випливає і відповідь на питання про уступки селянству. Уступки вже зроблено. Тепер ми допомагаємо селянству вилазити із дрібно-буржуазної обмежености, ця робота займе не один рік, а разом з цим будемо нещадно вимітати, як політичні вилазки меншовиків, петлюровців, виниченківців і есерів, так і ревізіоністські шукання в нашій партії. Такий підсумок треба зробити, як висновок із семи літ перевірки ленінізму в Жовтнєвій революції.

Ні кроку від Жовтня, ні літери із гасел, зміст яких:—повстання для перемоги пролетарської диктатури. Так стоїть і так тільки може стояти проблема перед комуністами, комсомольцями і всіма робітничими масами капіталістичних країн на 8-й рік існування першої спроби пролетарської диктатури.

Сьомі роковини проходять і під знаком другого, не менш характерного для міці ленінізму явища. Таким є та ідеологічна завірюха, яку пережила комуністична партія в другій половині 1923 року.

Суперечка в лавах комуністичної партії, справді, була про те, чи то ленінізм безумовний, послідовний, що не припускає розмов про ревізію основних принципів пролетарської диктатури і класової робітничої сутності політики комуністичної партії, повинен і далі определяти політику і тактику компартії, не дивлячись ні на натиск зовнішньої і внутрішньої буржуазної стихії, ні на зріст внутрішніх економічних ворожих сил Комінтерну,—чи треба піти назустріч цьому натиску на обстріляні ленінські мури партії і «мало-по-малу» підтасувати ленінізм іншим політичним і ідеологічним змістом? На це питання відповідь дана цілком.

У відповідь на натиск зовні партія і Комінтерн висунули ленінізм, тоб-то, війну громадянську, пролетарську війну буржуазній. Маніфест конгреса Комінтерна до робітників усіх країн на X роковини імперіялістичної війни, це—ленінська програма акції пролетарів усіх країн, це—відповідь капіталізму на його нові замахы, на його спроби утриматися.

Постанови XIII з'їзду компартії і V конгреса Комінтерна в справі бувшої опозиції і ідейної боротьби в комуністичних лавах нашої партії є відповіддю ленінізму на вилазки ревізіонізму і це найголовніші уроки і найважливіші етапи, що означають собою цілу добу.

Саме тепер треба цілком виразно зрозуміти всім, хто комуністично і класово думає, що ми вступили у довгу смугу найбільш гострого суперництва поміж капіталізмом і ленінізмом і поміж ленінізмом і ревізіонізмом, що по суті справи є відбитком основної лінії класової боротьби. Як капіталізм взяв на буксир соціал-демократію для того, аби кинути її, коли вона буде використана, так само він шукає тепер шляхів, ланцюгів і ланцюжків, якими можна звязатись з комуністами. На наших очах цього порядку факти мали вже місце: так звані, руські «сменовеховцы» були і є ні чим іншим, як спробою зірвати з середини комуністів їхню ідеологічну фортецю і допомагати історії еволюціонізувати комуністів у бік буржуазного розвитку.

Під поглядом такої внутрішньої й зовнішньої обстановки особливо важливим пригадати, що ленінізм, як в до-Жовтневу, так і в після-Жовтневу добу, вступив, як уже цілком чітко вироблена і перевірена досвідом наука.

Ленін, це—Жовтень. Жовтень, це—Ленін.

Тактика і ідеологія більшовиків формувалася на обліку повсякденного досвіду, що пройшов через десятки літ нашого робітничого руху. Уже на досвіді першого вибуху революційної війни в бувшій Росії—1905 р.—більшовиками було висунуто питання про озброєне повстання пролетаріату і селянства для захоплення влади. Це основне питання, що справді вбило клин поміж революційним крилом нашого робітничого руху і опортуністичним, соціал-угодовським.

Весь час після 5-го року до лютневої революції, а потім і вся лютнева революція до жовтневої були добою неухильного накопичування в пролетарських масах, а потім і в селянстві і в салдатській армії свідомости, що боротьба за поширення політичних можливостей і за вплив пролетаріату на політичне життя країни можлива тільки при умові максимальної скупчености робітничого класу і готовности його в разі потреби шляхом озброєного повстання вибороти свої політичні претензії.

Гасло пролетарської диктатури не випило зненацька, воно було в програмі соціал-демократів, як максимум її досягнень, як максимум її

завдань. І Ленін не один раз і в до-Жовтневий період і в після-Жовтневий роз'яснював не тільки ідейним ворогам і ворогам комунізму, але й самим більшовикам, що вся історія революційного робітничого руху у нас, боротьба з угодовством, перетинання феодально-буржуазних звязків в російському політичному устрої і навіть відсталість нашого пролетаріату і темнота селянства можуть визначити вислід тактики революційної партії в рішучі моменти, і що через це тактика більшовиків, як революційної партії, мусить бути максимально здібною до маневрування і в той же час принципіально витриманою. Ріжниця поміж революційним більшовізмом і ленінізмом та російським і міжнароднім соціал-демократизмом полягала саме в тому, що вся програма до-жовтневого періоду класової робітничої партії розумілася, як програма акції, і в залежності від зміни обставин можна і повинно було висувати вимоги про здійснення тих або інших пунктів цієї програми.

Як що соціал-демократи в до-жовтневий і після-жовтневий період вказували на ніби-то анархістський ухил більшовиків, що впливав із того, що вони замінили гасло установчих зборів гаслом пролетарської диктатури (а до цієї думки приєднувались де-які «малі» і «великі» більшовики), то Ленін на це відповідав так:

«Переход од капіталізму до соціалістичного ладу відбувається в супроводі довгої і упертої боротьби. Російська революція, поваливши царат, повинна була йти далі, не обмежуючись перемогою буржуазної революції, бо війна і утворене нею нечуване лихо змучених народів утворили ґрунт для вибуху соціальної революції, і тому немає нічого більш комічного, коли говорять, що дальший розвиток революції, дальше обурення мас викликано якоюсь окремою партією, окремою особою, або, як вони кричать,—волею «диктатора». Пожар революції виник виключно завдяки темноті і неймовірним стражданням Росії і завдяки всім умовам, утвореним війною, яка круто й рішуче поставила питання перед трудовим народом: або відважний, одчайдушний і безстрашний крок, або гинь, помирай голодною смертю...

І революційний вогонь виявився в тому, що Ради—ця опора трудової революції—були утворені. Російський народ зробив величезний скок—плижок од царату до рад. Це незаперечний і ніде ще не бувалий факт. І в той час, як буржуазні парламенти всіх країн і держав, звязані рамками капіталізму і власности, ніколи й ніде не давали ніякої підтримки революційному руху,—Ради, розпалюючи пожар революції, владно диктують народові: «Борись, бери в свої руки все й організуйся».

Так відповідав Ленін на питання про своєчасність боротьби робітничого класу за пролетарську диктатуру, чим, справді, й були Ради. Що-ж торкається відмовлення від установчих зборів, то далі т. Ленін зазначає: ...«буржуазне суспільство є та сама війна, та-ж сама бойня, і це явище викликало і загострило конфлікт поміж установчими зборами і радами, і всі, хто, вказуючи нам на те, що ми колись захищали установчі збори, а тепер їх «розгоняємо»,—у всіх тих немає ні зерна думки, а тільки порожні фрази, бо колись-то в порівнянні з царатом і республікою Керенського установчі збори були для нас кращими, ніж їхні злощасні органи влади. Але, в міру зародження рад, останні, звичайно, як всенародні революційні організації стали незрівняно вище за всі парламенти всього світу, і це явище я підкреслював ще в квітні місяці».

У квітневих тезах, зачитаних Леніним спочатку, як доклад на більшовицькій фракції Ленінградської Ради, майже в той самий день, коли Ленін повернувся із-за кордону, уже в них він дав ясну постановку питання про боротьбу за владу.

Так Ленін визначав цей момент: «Роз'яснення масам, що Рада Робітничих Депутатів є єдино можлива форма революційного уряду і що через це нашим завданням, поки цей уряд підпадає впливам буржуазії, може бути тільки терпеливе, систематичне, настирливе, пристосоване особливо до практичних потреб мас роз'яснення помилок і тактики».

«Доки ми в меншості, ми провадимо роботу критики й вияснення помилок, проповідуючи в той же час необхідність переходу всієї державної влади до Рад Робітничих Депутатів, щоб маси на досвіді позбавилися своїх помилок.

«Не парламентарна республіка,—поворот до неї од рад робітничих депутатів був би кроком назад,—а республіка рад робітничих, батрацьких і селянських депутатів по всій країні знизу до верху».

Основним критерієм революційності робітничої партії так само була здатність зуміти вчасно відмінити, зманеврувати свою тактику, висунути на чергу замість уже застарілого гасла, гасло нове, придатне для мас і революційне.

Питання про відношення до тимчасового уряду під час революції більшовиками розглядалося під поглядом марксістської революційної стратегії, а саме:—уряд, утворений в огні революції, чи то буде він буржуазним, чи коаліційним, тоб-то, розбавленим представниками дрібної буржуазії і соціал-угодвцями, з боку справжньої революційної партії не повинен мати цілковитої безумовної підтримки, як це робили соціал-демократи і інші угодвці в перший період нашої революції, а—саму нещадну критику, викривання помилок, нездібности дати повставшим масам того, чого вони прагнули. Така лінія визначала більшовицьку революційну думку задовго до революції.

Таким чином, дореволюційний ленінізм уже склався як революційно-марксістська тактика пролетарської партії, що крок за кроком одвойовувала позиції для здійснення соціалізму.

Жовтень проведено послідовно, у згоді з цією ленінською стратегією. У всіх виступах і статтях того періоду Ленін неухильно проводив думку, що тільки вдумливим обліком обставин, зважуванням співвідношення сил і своєчасним висуванням нових революціонізуючих гасел треба приготувати робітників, селян і салдат до Жовтня.

Фактично квітневі тези були вузловим пунктом всього стратегічного плану Жовтневої революції. У своїх наступних листах до Центрального Комітету Партії більшовиків і в статтях зв'язаних з підготовкою повстання Ленін давав уже прямі інструкції, що роз'яснювали квітневі тези. Так, наприклад, в листі ЦК до МК більшовиків з приводу захоплення влади, написанім з початку грудня 17 р., Ленін дає такі вказівки: «Одержавши більшість в обох столичних радах робітничих і салдатських депутатів, більшовики можуть і повинні взяти державну владу в свої руки. Можуть, бо активна більшість революційних елементів народу обох столиць достатня, аби потягти маси, перемогти опір ворога, розбити його, завоювати владу і утримати її. Бо, пропонуючи зараз демократичний мир, віддаючи зараз же землю селянам, відбудовуючи демократичні установи

й свободу, пошарпані й розбиті Керенським, більшовики складуть такий уряд, якого ніхто не повалить».

«Більшовицький уряд один задовольнить селянство. Чому мусять взяти владу саме тепер більшовики? Тому, що можлива оддача Пітера зробить наші шанси в сто раз гіршими. А оддачі Пітера, при армії з Керенським і К-о на чолі, ми перешкодити не в силі. І установчих зборів «ждати» не можна, бо тією самою оддачею Пітера Керенський і К-о завжди можуть зірвати їх. Тільки наша партія, взявши владу, може забезпечити скликання установчих зборів і, взявши владу, вона обвинуватить інші партії в одтягці і доведе обвинувачення».

Далі т. Ленін дає вже прямі інструкції, як підходити до озброєного повстання серед робітничих і салдатських мас в Петрограді й Москві. Він пропонує: «пригадати, продумати слова Маркса про повстання: «Повстання — є мистецтво», і закінчує цього листа-інструкцію такими повними певности й міцні словами: «Взявши владу одразу і в Москві і в Пітері (неважно, хто почне, може навіть Москва почати) ми переможемо безумовно і без сумніву».

У другому своєму листі до ЦК і МК спочатку Жовтня Ленін, вказуючи на накопичення революційних сил внутрі країни, на зріст симпатій до більшовиків серед салдат («99% голосів салдат за нас в Москві»), на окремі революційні події в Москві, на вибори більшовиків у Москві і на низку інших фактів того періоду, закінчує, що: «при таких умовах «ждать» — злочин. Більшовики не в праві ждати на з'їзд рад. Вони мусять взяти владу зараз же. Цим вони спасають і світову революцію (бо інакше загрожує угода імперіялістів всіх країн, які після розстрілу Німеччини будуть більш покладисті один до одного і проти нас об'єднуються), і російську революцію (інакше хвиля справжньої анархії може стати сильнішою за нас), і життя сотень тисяч людей на війні. Гаятись — злочин. Чекати з'їзду рад — хлоп'яча гра і формальність, ганебна гра в формальність, зрада революції. Як що не можна взяти влади без повстання, треба йти на повстання зараз же».

Закінчує Ленін цього свого листа, що був ні чим іншим, як наказом по більшовицькій партії почати Жовтневу революцію, так: «Перемога забезпечена, і на дев'ятьдесятих є шанси, що безкровно. Чекати — злочин перед революцією».

Для Леніна питання про озброєне повстання, про те — безкровно, чи через боротьбу брати владу, було питанням того, як складеться обстановка в процесі самої рішучої боротьби. Для нього було важливим, що Жовтень вже дозрів і питання про повстання, про пролиття крові не може зупиняти, бо всі умови говорили за те, що пролетарська революція переможе.

Цих найважливіших етапів, що характеризують ленінізм і розвиток пролетарської революції, досить для того, аби зрозуміти, що пристосованість, маневрування, точний облік і своїх сил і сил своїх ворогів ніколи не штовхали ленінізм до безпринципності.

Через те, що може пролитися кров і що треба йти на повстання, Ленін не викинув жадного слова із принципіального поняття більшовиків про необхідність захоплення політичної влади, як форми пролетарської диктатури.

Уся після-жовтнева смуга до наших днів є перевіркою усім ходом подій цього основного стерна ленінізму. Комуністи, маневруючи, пристосовуючись, відмінюючи свою тактику, переходячи од боротьби з капіталізмом до підписання Берестейського миру з німецькою буржуазією, від військового комунізму до нової економічної політики, поширюючи свій зовнішній зв'язок з буржуазними урядами, співробітничавши з ними в галузі економічних і господарчих інтересів,—до цих пір ще не віддали жадної долі своїх принципіальних політичних позицій.

В цьому корінний зміст розуміння Жовтневої революції і ідеї політичного впливу на всю пролетарську революцію ленінізму. Відступлення від цього—загибель для партії, що прийшла до влади, як авангард робітничого класу, і виконує одну із головних історичних функцій цього класу—рух через політичне панування до соціалізму.

Так мусило бути і иншого шляху не дано. Хай буржуазні й «робітничі» партії і дільці доводять, що доба пролетарських повстань минула, хай скажено цькують нашу соціалістичну роботу і нашу жорстоку тактику відносно тих, хто хоче її зривати, ми, як ніхто й ніколи, маємо всі підстави сказати, що факти за нас, що ті, хто лаються, «хай лаються сильніше», у цій лайці їх сила, бо як що їм доведеться наводити докази, то вони мусять вмерти, як раби,—доказів немає, вони у нас, вони в кожному місяці робітничого руху, вони в кожному році, яким ми робимо підсумки Жовтневим завойованням.

Виправдання повстання—жовтня остільки великі, що на них спирається революційна частина світового робітничого руху. Для нас же, особливо для пролетарської молоді, практичним висновком із всього, що оточує зараз нашу радянську країну, повинно бути збільшення інтернаціонального виховання в дусі ленінізму, зміцнення в свідомості робітничих мас думки, що назад ходу немає, є хоч і повільний, але певний рух наперед.

Часи змінюються і будуть ще змінятися. Перед нами ще довга низка літ, якими історія буде зазначати міць і силу жовтневих завойовань.

Для збереження цієї міци, одначе, єдина умова, з якою ми вступаємо у 8-му річницю, це—не дозволяти ні внутрі себе, ні зовні розвиватися силам в напрямку переоцінки, перегляду чи ослаблення ленінізму у тактиці й політиці комуністичної партії.

Тільки це—гарантія того, що партія Леніна, яка керувала Жовтневим повстанням, лишиться принципіально витриманою до кінця комуністичною робітничою партією.